

Nereferenční *to* v češtině jako expletivum?

Non-referential *it* in Czech
as an expletive?

Bc. Barbora Janoušková

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Filozofická fakulta

Univerzita Karlova

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Eva Lehečková, Ph.D.

2019

Poděkování

Děkuji Mgr. Evě Lehečkové, Ph.D. za odborné vedení, množství podnětných připomínek a dobrých rad, které mi v průběhu zpracování této práce poskytovala.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 17. 7. 2019

.....
Bc. Barbora Janoušková

Abstrakt

Tato práce se zabývá expletivními užitími českého výrazu *to* na pozici subjektu. Záměrem je doplnění současného popisu charakteru českého expletivního subjektu *to* a následné porovnání s expletivním subjektem *it* v angličtině. V teoretické části je nejprve vymezen pojem reference a spolu s tím i termíny, které se k ní vztahují. Poté jsou uvedeny referenční, modifikační a nereferenční funkce slova *to* popsané v české odborné literatuře. Důležitou součástí teoretických východisek jsou sémantická kritéria pro identifikaci českého expletiva definovaná Ivanou Kolářovou. Pojem expletiva není v české lingvistice širěji popsáný, a proto tato práce podává také stručný přehled o pojetí expletiva v angličtině. Pro potřeby srovnání českého a anglického expletiva je část práce věnována částečným pro-drop jazykům a vysvětlení, jak mezi ně spadá čeština. Pro kvalitativní analýzu jsou predikovány dva typy expletivního *to*: formálně expletivní subjekt *to* ve vytykácích konstrukcích a inferenčně expletivní subjekt *to*. Analýza je založena na 300 manuálně excerpovaných příkladech konstrukcí s expletivním *to* z mluvených korpusů ORAL2013 a ORTOFON. Oba typy expletiv jsou popsány zvlášť na vybraných příkladech demonstrujících variabilitu a charakter užití.

Klíčová slova: expletivum, reference, deixe, mluvené jazykové korpusy, funkční lingvistika, čeština, angličtina

Abstract

This thesis analyses expletive usage of Czech word *to* (*it*). The aim is to contribute to the current description of Czech expletive *to* in the subject position and to compare it with English expletive subject *it*. Theoretical part of this thesis is dedicated to definition of the term reference, and other terms associated with it, and referential, modifying and non-referential functions of *to* in Czech academic literature. Important part of the theoretical background is definition of semantic criteria for identification of the Czech expletive *to* by Ivana Kolářová. In Czech academic literature, the term expletive is not widely described, therefore this thesis also gives a brief overview of description of English expletive *it*. For the purposes of comparison of the Czech and English expletives, this thesis is partly dedicated to a description of partial pro-drop languages and to an explanation how it is connected to the Czech language. There are two types of Czech expletive *to* defined as a basis for a qualitative analysis: formal expletive subject *to* in raising constructions and inferential expletive subject *to*. The analysis is based on 300 manually excerpted examples of constructions with expletive subject *to* from spoken corpora ORAL2013 and ORTOFON. Both types of expletives are described separately on selected examples that demonstrate their variability and nature of usage.

Keywords: expletive, reference, deixis, language spoken corpora, functional linguistics, Czech, English

Obsah

1	Úvod	9
2	Teoretická východiska.....	11
2.1	Reference	11
2.1.1	Mimojazyková realita	11
2.1.2	Rozšířená mimojazyková realita	12
2.1.3	Pragmatický rozměr	12
2.1.4	Textový model světa	13
2.1.5	Kognitivní přístup k referenci	15
2.2	Funkce výrazu <i>to</i> v české lingvistice.....	17
2.2.1	Referenční <i>to</i>	17
2.2.2	Modifikační <i>to</i>	19
2.2.3	Nereferenční <i>to</i>	22
2.3	Expletivum v české lingvistice	25
2.3.1	Vymezení bezpodmětových vět.....	25
2.3.2	Typy větných struktur s expletivním <i>to</i>	26
2.3.3	Kritéria určení expletiva podle Kolářové	29
2.4	Expletivum v anglické lingvistice	31
2.4.1	Pojetí v generativní gramatice	31
2.4.2	Pojetí v gramatikách anglického jazyka	33
2.5	Expletiva a částečné pro-drop jazyky.....	36
2.5.1	Pro-drop a non pro-drop jazyky	36
2.5.2	Částečné pro-drop jazyky	37
2.6	Shrnutí teoretické části	39
2.6.1	Předpokládané typy konstrukcí	40
3	Materiál a metoda.....	43
3.1	Materiál	43
3.2	Metoda	44
4	Analýza.....	45
4.1	Formálně expletivní <i>to</i>	46
4.2	Inferenčně expletivní <i>to</i>	47
4.2.1	Vzdálenost a charakter cesty	47

4.2.2	Čas (délka a charakter plynutí)	48
4.2.3	Množství (počty).....	49
4.2.4	Stav (situace, života apod.).....	51
4.2.5	Neznámá abstraktní síla	53
4.2.6	Všeobecné <i>to</i>	56
4.2.7	Zažité sociální interakce	57
4.2.8	Potenciální expletivní předmět	57
4.3	Srovnání s charakteristikou Kolářové	59
4.3.1	Sémanticky definované kategorie	59
4.3.2	Syntaktické kritérium	60
4.4	Srovnání s expletivním <i>to</i> v angličtině.....	60
5	Závěr.....	63
	Seznam použité literatury.....	65
	Seznam příloh.....	69

Seznam zkratek

ČNK	Český národní korpus
NESČ	Nový encyklopedický slovník češtiny
NP	Nominální fráze
PMČ	Příruční mluvnice češtiny
SSČ	Slovník spisovné češtiny
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého

1 Úvod

Tato práce se zabývá užíváními českého výrazu *to* v takových funkcích, které lze ve srovnání s typickými zájmennými užitími označit jako nereferenční. V rámci zkoumání těchto nereferenčních výrazů *to* se soustředí na taková užití, která lze nazvat expletivními. Záměrem je doplnění současného popisu charakteru českého expletivního subjektu *to* a následné porovnání s expletivním subjektem *it* v angličtině.

Teoretická část popisuje východiska pro navazující analytickou část. Pro definici expletiv je důležitý pojem reference a proces referování. Proto je nejprve vymezen pojem reference a spolu s tím i termíny, které se k ní vztahují. Poté jsou pro ucelený přehled o problematice užívání slova *to* popsány jeho referenční, modifikační a nereferenční funkce v české odborné literatuře. Práce vychází především z funkčních přístupů k jazyku doplněných o poznatky z kognitivní lingvistiky, ale zároveň poznatky konfrontuje s pojetím generativní gramatiky.

Esenciální součástí teoretických východisek je popis expletivního užití slova *to* v bezpodmětových větách Ivany Kolářové, zejména ve studii *Kritéria a možnosti rozlišení navazovací a expletivní platnosti slova to* (2007), ve které definuje především sémantická kritéria pro identifikaci českého expletiva. Tato kritéria jsou v práci shrnuta a slouží jako východiska pro analytickou část. Českým expletivem se dosud zabývalo poměrně málo autorů: Kolářová a dříve například Trávníček (1930). Dále se českým expletivem zabývala například Martina Lindseth v práci *Null-Subject Properties of Slavic Languages: With Special Reference to Russian, Czech and Sorbian* (1998), která je však mj. věnována expletivní funkci slova (*v*)*ono*, a proto jsou její výzkum a závěry pro tuto práci spíše inspirací, jakým směrem se ve výzkumu českého expletiva vydat.

Právě z toho důvodu, že pojem expletiva není v české lingvistice šířeji popsán, tato práce podává stručný přehled o pojetí expletiva v angličtině, ve které existuje na toto téma bohatý materiál. Mezi češtinou a angličtinou je rozdíl v syntaktické struktuře věty z hlediska obligatornosti vyjádření podmětu (angličtina vždy vyžaduje obligatorně vyjádřený podmět, čeština umožňuje jeho vypuštění), a proto tento fakt zohledňujeme v analytické části práce, ve které srovnáváme rysy českého a anglického expletiva. Pro potřeby srovnání je v této práci věnována kapitola částečným pro-drop jazykům a vysvětlení, jak mezi ně spadá čeština.

Na základě studie Kolářové se tato práce v analytické části soustředí na bezpodmětové věty, ve kterých je vyjádřený expletivní subjekt *to*. Výzkum Kolářové byl proveden na psaných datech, a proto se tato práce soustředí na data mluvená, aby dále doplnila zkoumání expletivního *to*.

Pro kvalitativní analýzu jsou predikovány dva typy konstrukcí s expletivním subjektem *to*: První typ je definovaný z hlediska formální struktury věty a vychází z popisu neargumentových struktur s expletivním subjektem *it* v extrapozici (neboli tzv. cleft či raising konstrukcích) v generativní gramatice. Druhý typ je definovaný z hlediska nutnosti inference, tedy nutnosti domyšlení potenciálního referentu. Tento druhý typ je podmíněn kritériem, že potenciální referent není nikde v relevantně blízkém kontextu explicitně zmíněný nebo na něj není deikticky poukázáno.

Cílem práce je popis českého expletivního subjektu *it* ve výše definovaných konstrukcích na základě analýzy mluvených dat z korpusů ORAL2013 a ORTOFON.

2 Teoretická východiska

Teoretická část vymezuje rozsah této práce a východiska pro její analytickou část. Nejprve je vymezený pojem reference a termíny, které s k ní vztahují. Dále jsou popsány referenční, modifikační a nereferenční funkce slova *to* v české odborné literatuře. Na to je navázáno kapitolou o expletivu v české lingvistice a kapitolou o expletivu v anglické lingvistice. Na závěr je věnována jedna kapitola popisu toho, co jsou to částečné pro-drop jazyky a jak mezi ně spadá čeština.

2.1 Reference

Referenci můžeme označit jako základní pojem sémantiky a pragmatiky. Rozsah pojmu reference je však ještě širší, neboť svou povahou zasahuje rovněž do syntaxe¹. Tato kapitola plní funkci přehledu pojetí pojmů reference a referentu a jejich významového rozsahu.

2.1.1 Mimojazyková realita

Nejobecněji lze referenci vymezit jako vztah jazykového výrazu k jedinečnému předmětu mimojazykové reality, respektive k referentu (NESČ 2017). Tomuto typu reference se také říká *individuální reference*. Existují dva druhy individuální reference: *specifická* a *nespecifická*. Specifická je realizována užitím určitých výrazových prostředků, například vlastních jmen (1), deiktik (2), apelativ v kombinaci s adjektivy typu *zdejší, řečený*, determinátorů (*to tvoje nové auto*) nebo ukazovacích zájmen. Nespecifická reference se realizuje užitím neurčitých zájmen (3) (Sgall 1980; NESČ 2017).

(1) **Klára** miluje děti (NESČ 2017).

(2) **Já** se posadím *tady*, **ty** se posadíš *tam* (NESČ 2017).

---

¹ Například v rámci aktuálního členění věty je referenční potenciál výrazu (referentu) zkoumán také podle toho, jak daleko je od výrazu referujícího (viz kapitolu Referenční potenciál).

(3) *Někdo něco říkal.*

Vedle individuální reference se rozlišuje také reference generická, která odkazuje nikoli ke konkrétnímu exempláři (4), ale ke třídě (5) (PMČ 2012).

(4) *Maminka koupila dětem mléko. (To) mléko se jí však po návratu domů rozlilo* (PMČ 2012).

(5) *Mléko je zdravé* (PMČ 2012).

V trojúhelníkovém modelu unilaterálně chápaného znaku je referent podobně definován jako předmět mimojazykové reality. Princip reference je v trojúhelníkovém modelu založen na vztahu *myšlenky (designátu), formy (symbolu) a reality (denotátu)*. Denotátem je zde míněn referent, který je totožný s realitou nezávislou na myšlenkovém obrazu v mysli uživatele jazyka a na zvukové nebo psané formě v daném jazyce (Ogden – Richards 1923; NESČ 2017).

2.1.2 Rozšířená mimojazyková realita

V logicko-sémantickém filosofickém pojetí je referent pojímán nejen jako reprezentace určitého stavu světa, která se ve vztahu k mimojazykové realitě jeví jako pravdivá nebo nepravdivá, a tedy s významem nebo bez něj (Frege 1892; Wittgenstein 1922; NESČ: 2017). Definice referentu je k tomu rozšířena o možnost reference nejen k osobám a předmětům, ale také k vlastnostem, prostoru, času a dějům (NESČ 2017). Dochází tak k abstraktnění referentu².

2.1.3 Pragmatický rozměr

V novější analytické filosofii a pragmatice se referent chápe nikoli sémanticky, ale vždy ve vztahu k mluvčímu, tedy k uživateli jazykových prostředků

---

² Za účelem vymanění se z pojetí referentu jako hmatatelného předmětu či objektu zavádí také F. Daneš termín předmět řeči, který postihuje cokoli, čeho se jazykový projev týká. Tento termín je vědomou alternativou k pojmu referent (Daneš 1985; NESČ 2017).

(Strawson 1950; NESČ 2017). Referent je takto považován za pouze pragmatický fenomén (Kripke 1985), a je tímto zakotven v každé individuální komunikační situaci. Reference se v tomto pojetí dosahuje nejen užitím verbálních, ale i neverbálních komunikačních prostředků, například gest.

Základem pragmatického pojetí je fakt, že pro úspěšné odkázání k referentu je zapotřebí společné aktivované informační zásoby mluvčího a posluchače. Referenční platnost slova je často určena na základě stupňů aktualizovanosti jednotlivých informací (Sgall 1980).

Vzhledem k potřebě aktualizovanosti reference je identifikace referentu v pragmatice závislá na konkrétní komunikační situaci, kterých je potenciálně nekonečné množství. Sémantika přirozeného jazyka proto nemůže být popsána bez zřetele k pragmatickým jevům. Vystává tak otázka, zda je to vzhledem k proměnlivosti lidské komunikace vůbec možné.

Možným řešením je snaha popsat právě ty pragmatické jevy, jejichž relevance je strukturně podmíněna pro významovou stavbu věty: myšleny jsou tím jevy z oblasti výstavby textu (Sgall 1980).

2.1.4 Textový model světa

V textové a kognitivní lingvistice se svět referenčních výrazů posouvá od mimojazykové reality k *textovému modelu světa*, který je konstruován v lidské mysli, respektive může být vymodelován v počítači, a není tudíž závislý na vnějším světě (NESČ 2017).

2.1.4.1 Exofora a endofora

V textovém modelu jsou poprvé konceptuálně odlišeny dva druhy reference, a to reference *exoforická*, odkazující mimo text k předmětům mimojazykové reality, a reference *endoforická*, odkazující k jinému výrazu v rámci textu. Vzhledem k linearitě textu se lze pomocí endofory odkazovat zpět do textu (*anafora*) a řídčeji také dopředu do textu (*katafora*) (NESČ 2017).

2.1.4.2 Koreference

Koreference je speciální typ reference, při kterém dochází k referenční shodě výrazů v textu. V textu se koreference projevuje tak, že dva výrazy referují ke stejné entitě. Vydělují se dva druhy koreference: *gramatická* a *textová*. Gramatická koreference je podmíněna užitím koreferenčních jazykových prostředků podle gramatických pravidel, naopak textová koreference je vyjadřována vágními anaforickými nebo kataforickými jazykovými prostředky (Hlavsa 1975; Nédolužko 2011; NESČ 2017).

S tématem koreference úzce souvisí asociační anafora, tj. „nekoreferenční systémový sémantický prvek nebo pragmatický vztah mezi blízkými výrazy v textu podílející se na koherenci textu“ (NESČ 2017, heslo *asociační anafora*). Asociační anafora se typicky vyskytuje mezi slovy, která mají mezi sebou meronymické vztahy, vztah množiny a podmnožiny, mezipropoziční vztah, vztah mezi kohyponymy, antonymický vztah nebo symptomatický vztah. V anglické lingvistice se pro tento vztah používá termín *bridging* (NESČ 2017; Nédolužko 2011).

2.1.4.3 Referenční potenciál

Referenční potenciál je míra reference daného výrazu. Plnovýznamová slova mají, nehledě na komunikační zakotvení, vždy přítomný určitý stupeň referenčního potenciálu, který je založen na lexikálním významu: vyšší referenční potenciál mají slova sémanticky určitější, tedy ty výrazy, které obsahují více sémů (NESČ 2017). Naopak deiktická slova nemají pojmový význam a jejich sémantika může být definována pouze ve vztahu k nějaké entitě – mají tedy sama o sobě nulový referenční potenciál.

Výše referenčního potenciálu však není inherentní pouze lexikálnímu významu, neboť může být ovlivněna postavením ve větě, které danému výrazu přiřazuje funkci tématu nebo rématu, spojením s determinátory apod. Vliv má také, jak již bylo výše popsáno, stupeň aktivovanosti informací společných komunikantům v jazykové interakci (Hajičová – Vrbová 1981; Hirschová 2013; NESČ 2017).

2.1.4.4 Deixe

Pojem *deixe* je definován jako ukazování k jednotlivým komponentům dané komunikační situace. Deixe je realizována prostřednictvím ukazovacích výrazů, tedy deiktických slov (*ty, tohle, on, tam, můj, její, to, takový*). Deiktická slova sice nemají sama o sobě referenci, nicméně jejich existence je pevně spjata s pragmatikou (NESČ 2017) – jsou to jazykové prostředky vyjadřující vztah jazykové promluvy ke konkrétním okolnostem jejího užití, a tudíž pravděpodobnost, že nabydou vysokého referenčního potenciálu v komunikační situaci, je veliká.

2.1.4.5 Salience a model aktivovanosti

Termín *salience* v širším smyslu znamená prominence informace, tedy rozdíl mezi informací známou, danou a informací novou. Salience úzce souvisí s již zmíněným modelem aktivovanosti prvků společné zásoby znalostí. Model pracuje se vztahem aktuálního členění věty a identifikací reference z globálního hlediska (NESČ 2017). Základní hypotézou modelu je, že „existuje konečný mechanismus, který umožňuje adresátovi identifikovat referenci na základě částečného uspořádání prvků zásoby znalostí, o nichž mluvčí předpokládá, že je sdílí s posluchačem“ (NESČ 2017).

2.1.5 Kognitivní přístup k referenci

Na rozdíl od modelu aktivovanosti se kognitivní lingvistika v sémantické analýze primárně nesoustředí na uspořádání prvků v kontextovém okolí a vymezení pravidel a pravdivostních podmínek, které určují referenční potenciál jazykového prvku. Kognitivní lingvistika, kterou předkládá Croft a Cruse, pokládá do centra svého soustředění porozumění, a vychází tím z Fillmorovy sémantiky rámců (Croft – Cruse 2004; Fillmore 1985). V lingvistické sémantické analýze podle Fillmora jsou záznamy a popis porozumění nejdůležitějšími daty: konkrétně plné porozumění, kterého chce docílit autor mluveného nebo psaného textu u svého posluchače nebo čtenáře, který si daný význam z textu konstruuje (Fillmore 1985).

V komunikaci podle sémantiky rámců dochází k aktivaci souboru významů, který se vztahuje k dané situaci a vychází ze společné informační znalosti mluvčího a posluchače. Za účelem určení referenta je poté sestaven sémantický rámec, který je souborem slov a konceptů aktivovaných během komunikace, respektive procesu porozumění (Croft – Cruse 2004; Fillmore 1985).

2.2 Funkce výrazu *to* v české lingvistice

Tato kapitola předkládá vlastnosti a funkce výrazu *to* doposud popsané v současné české odborné literatuře. Slovo *to* primárně plní funkci ukazovacího zájmena třetí osoby singuláru neutra nebo je řazeno mezi částice jako modifikační výraz. Nicméně kromě deiktické a referenční funkce může plnit také několik dalších. Jejich počet i definice v odborné literatuře varíují, a proto jsou v této kapitole shrnuty kategorie funkcí, které byly doposud definovány. Rovněž je uvedeno, v čem se přístupy v odborné literatuře shodují a ve kterých případech jsou naopak v rozporu.

2.2.1 Referenční *to*

Primární funkce výrazu *to* je referenční a v této funkci je klasifikován jako ukazovací zájmeno. V české odborné literatuře jsou popsány dva typy referenčního užití slova *to*: referenční a koreferenční.

2.2.1.1 Referenční ukazovací zájmeno

Slovo *to* má funkci deiktickou, resp. anaforickou, pokud referuje k entitě známé z kontextu (PMČ; Klimešová a kol. 2015; Adamec 1998; Vychodilová 2008). Tato entita může mít charakter denotátu v realitě, tedy mimo text, ale výraz *to* může také odkazovat k jakémukoli slovu, frázi, propozici nebo celému textu. Lze ho proto označit za univerzální odkazovací prostředek (Vychodilová 2008; Klimešová a kol. 2015). V těchto případech můžeme slovo *to* klasifikovat jako referenční ukazovací zájmeno.

Referenční *to* může plnit větněčlenskou funkci podmětu a předmětu, jak můžeme vidět v příkladech (6), (7) a (8). V příkladech (6) a (7) nemusíme znát konkrétní kontext, a přesto lze s jistotou říct, že funkce výrazů *to* je referenční: V příkladu (6) se autor věty odkazuje k nějaké entitě, jejíž trvání v čase z nějakého důvodu skončilo. Nepotřebujeme vědět, o jakou entitu se jedná, ale jsme schopni říct, že autor věty *to* ví, a tudíž k ní může referovat. Stejně tak v příkladu (7) je zřejmé, že autor věty má na mysli konkrétní objekt, který

má v úmyslu přinést. V příkladu (8) lze z kontextu vyčíst, že slovo *to* odkazuje k entitě označené slovem *auto* v první instanci přímé řeči.

- (6) *Tím to pro mne skončilo* (SSJČ, heslo *ten*).
- (7) *Přinesu to brzy* (SSJČ, heslo *ten*).
- (8) „*Podívej se na to auto,*“ řekl. „*Je to limuzína.*“ (SYN2015).

Užití slova *to* v mluveném nepřipraveném projevu je odlišné oproti psanému jazyku. Klimešová a kol. (2015) se takovým užitím zabývali. Vycházeli z mluvených korpusů češtiny a vyfiltrovali pouze ty typy konstrukcí, které se vyskytují pouze v mluveném jazyce nebo se objevují v psaném jazyce jako text přímé řeči. Tímto Klimešové a kol. vykryštovaly dva nejfrekventovanější typy konstrukcí: *prefixace* a *reduplikace*. Jedná se o nezáměrné jevy, především falešné starty, nedokončené výpovědi a užití z důvodu neschopnosti vybavit si konkrétní slovo. Pro účely této práce je však potřeba kategorizace na základě referenčních vlastností. Proto jsme z uvedené studie vybrali zástupné příklady prefixace (9) a reduplikace (10), abychom je mohli dále blíže popsat z hlediska reference.

V příkladu prefixace (9) se vyskytuje tvar *nato*, který se skládá z prefixu *na-* následovaného tvarem *-to*. Tvar *-to* je doplněn na místo tvaru *-skenuju*, což je zřejmé hned z následně použitého slova *naskenuju*. Tvar *-to* v tomto užití plní nejen (zájmennou) zástupnou funkci, ale zároveň referuje dopředu do textu k tvaru *-skenuju*. V příkladu (10) si mluvčí udržuje pozornost a signalizuje, že ačkoliv si nemůže vybavit konkrétní slovo nebo kombinaci slov, má v úmyslu větu dokončit a sdělení předat. Tímto referuje dopředu do textu k následující informaci, že se něco musí zapnout.

Z prezentovaných příkladů ve studii je tedy vidět, že z hlediska reference se jedná o odkazování dopředu do textu (kataforu), a tudíž o referenční užití výrazu *to*.

- (9) *Já jsem si říkal, že si to normálně nato, naskenuju* (ORAL2008; Klimešová a kol. 2015).
- (10) *Prostě eee to to . no ale, jesi to to jesli ... se ten se musí zapnout* (ORAL2013; Klimešová a kol. 2015).

2.2.1.2 Koreferenční výraz

Kromě samostatně referenčního užití, může výraz *to* referovat společně s jiným slovem k téže entitě, a tedy plnit funkci koreferenčního výrazu, který zdůrazňuje přístavek nebo vytčený větný člen (Kolářová 2007; SSJČ, heslo *ten*). Koreferenční platnost slova *to* lze určit na základě možnosti nahradit ho opakujícím se koreferentem (Kolářová 2007), například v dokladu (11) výraz *to* zastupuje sloveso *pracovat*, a šlo by tedy provést substituci: *pracovat mu nevoní*. Podobně v příkladech (12), (13) a (14) výraz *to* referuje k časovým určením *za měsíc*, *v půl osmé* a *pozdě*.

- (11) *Pracovat, to mu nevoní* (SSJČ, heslo *ten*).
- (12) *Je možné, že peníze dostaneme za měsíc, ale to už u nás může sněžit* (MF DNES 15. 9. 1997; Kolářová 2007).
- (13) *V půl osmé, to už je ráno* (SYN2000; Kolářová 2007).
- (14) *K obědu se přiženete pozdě a to už obchází parta za plotem* (SSJČ, heslo *to*; srov. též Klimešová a kol. 2015).

Charakteristiku koreferenčního *to* s významem odkazujícím k určité době najdeme v SSJČ (heslo *to*), u Kolářové (2007) a dalších. Ačkoliv se jedná o stejný typ užití, Kolářová i SSJČ přiřazují slovu *to* jiný slovní druh. Kolářová jej hodnotí jako nezájmený koreferent a SSJČ jako zájmené příslovce ukazovací. Z hlediska slovnědruhového zařazení s charakteristikou slova *to* u Kolářové nesouhlasíme, protože test substitucí, který sama navrhuje a kterým lze koreferenčnost zjistit, je založen právě na zástupné vlastnosti výrazu, což je rovněž primární vlastnost zájmen. Výraz *to* i v koreferenčním užití demonstrovaném na výše uvedených příkladech přiřazujeme k zájmenům.

2.2.2 Modifikační *to*

Kolářová (2007) vyděluje dvě samostatné kategorie modifikačního užití slova *to*: ve funkci významové modifikace a ve funkci navazovací. Protože je v těchto případech výraz *to* větným modifikátorem, ani v jedné z kategorií neplní funkci

větného členu. Funkční a sémantickou hranici těchto dvou kategorií nelze přesně určit, jak lze vidět na příkladech uvedených níže.

2.2.2.1 *To* ve funkci významové modifikace

Výraz *to* může plnit funkci významového, emocionálního zdůraznění, a jeho užití tedy větu modifikuje významově (SSČ; Kolářová 2007): v příkladu (15) výraz *to* umocňuje zvolání, že hodně prší, v příkladu (16), že je velká zima, a v příkladu (17), že hodně mrzne. Ve všech těchto případech je tento výklad možný, avšak není jediný možný.

Na úrovni slovních druhů se v literatuře přístupy ke kategorizaci příkladů (15), (16) a (17) více či méně liší. Výraz *to* v těchto větách Vychodilová (2008) hodnotí jako větu s částicí, Adamec (1998) výrazu přiřazuje funkci adverbiální s tím, že se blíží emocionální částici, nebo dokonce citoslovcí, a Kolářová (2007) je určuje jako emocionální částici.

Pro náš výklad je stěžejní zastřešující význam těchto odlišných hodnocení, a to že ve všech případech se jedná o významovou modifikaci vět.

- (15) *To leje!* (Klimešová a kol. 2015, s. 22).
(16) *Tváře jí zhnuly vzrušením a vypadala, jako by celou cestu k nám utíkala. „Brrr, to je ale zima,“ řekla* (SYN2000; Kolářová 2007).
(17) *Hergot, to dnes mrzne* (SYN2000; Kolářová 2007).

Klimešová a kol. (2015) zkoumali funkci slova *to* na datech z mluvených korpusů a tento typ vůbec nehodnotí z hlediska slovnědruhové příslušnosti. Vytvořili speciální kategorii *kombinace*, která zahrnuje frazémy a ustálená spojení obsahující slovo *to* v kombinaci s minimálně jedním dalším komponentem, včetně spojení *to prší* a spojky *a to*.

Problematicčnost do klasifikace výše uvedených příkladů vnáší Trávníček (1930), který tento typ hodnotí jako tzv. náladové *to*, u kterého významně pociťuje původní deiktický význam, a to tak, že podle něj nelze oba významy od sebe jednoduše rozlišit. Své argumenty podkládá popisem diachronního vývoje slova *to*, které mělo v těchto typech vět původně „deiktický“

význam (ve smyslu upozorňující a ukazující na entitu v bezprostřední blízkosti mluvčího) a znamenalo *hle* nebo *ejhle* (Trávníček 1930).

Věta v současné češtině *to je kniha* podle něj původně zněla *to, kniha* a znamenala *hle, kniha*. Časem slovo *to* v iniciální pozici v uvedeném typu vět ztratilo svůj deiktický význam a stalo se součástí následující části věty. V tázacích větách se slovo *to* posunulo až za zájmeno (*kdo to je?*) nebo až za sloveso (*kdo je to?*), popřípadě dokonce až za jiná enklitika (*co si to ten člověk myslí?*). Oslabením deiktického významu se změnila také funkce výrazu *to* ve větě. Slovo *to* zůstává sice v iniciální pozici, ale jeho funkce je již jen modifikační a je definována například slovosledem zbytku věty. V příkladu (18) je kladen větší důraz na samotný děj (pláč). V příkladu (19) je tomu naopak: ačkoliv je pro sdělení důležité, že někdo pláče, větší důraz je kladen na to, že pláče nějaké dítě (Trávníček 1930).

Tím, že slovo *to* takto někdy zůstává ve větách v syntaktické pozici podmětu, dochází ke splynutí dvou významů, které si podle kontextu nebo slovosledu interpretuje sám recipient sdělení. Navíc v příkladech (15), (16) a (17) není pro pochopení obsahu sdělení důležité deiktický a modifikační význam odlišovat.

V příkladu (15) je naprosto legitimní pochopení, že mluvčí poukazuje na déšť a zároveň zdůrazňuje jeho míru. Podobně je tomu tak i v příkladu (17) (hodně mrzne). V těchto větách jsou vlastně obsažené dva odlišné významy *to*, které jsou explicitně vyjádřené jedním slovem *to*.

V příkladu (16) je výraz *to* doplněn ještě o další modifikátor *ale*, a nahrává to více pochopení, že mluvčí skutečně k něčemu referuje vyjádřením *to je*. Protože *ale* referenta ve větě o počasí nelze nijak identifikovat, ukazuje se, že sémanticky je ve výrazu přítomná pouze modifikační funkce. Podle Trávníčka je však slovo *to* v pozici podmětu, kde historicky mělo rovněž deiktický význam, a z hlediska reference došlo tedy pouze k jeho významovému vyprázdnění. Z tohoto výkladu vyplývá, že funkce výrazu *to* je v příkladu (16) na pomezí mezi významovým modifikátorem a sémanticky vyprázdněným zájmenem v syntaktické pozici podmětu, tj. expletivem (více viz kapitola Expletivum v české lingvistice).

(18) *To pláče dítě* (Trávníček 1930, s. 158).

(19) *To dítě pláče* (Trávníček 1930, s. 158).

2.2.2.2 *To* ve funkci navazovací

Jako částice navazovací je slovo *to* v literatuře hodnoceno v případech, kdy zprostředkovává návaznost na text (SSČ, heslo *to*; Kolářová 2007). V příkladech (20) a (21) je návaznost na předchozí informaci známou z kontextu vyjádřená slovem *to* v iniciální pozici v následující větě. V příkladu (20) výraz *to* navazuje na otázku *Proč telefonuješ?* a funguje jako můstek k vyjádření domněnky, co otázka implikuje, tedy že dotyčný nepřijde domů. Dochází tak k navázání mluvčího sama na sebe. V příkladu (21) slovo *to* zase navazuje na sdělení, že se někdo v budoucím mluveném projevu na chvíli odmlčí. Stejně tak v příkladu (22) mluvčí reaguje na sdělení předchozí věty jiného mluvčího a hodnotí ho jako pravdivé. Výraz *to* tedy může fungovat jako navazovací prostředek jak v monologu, tak i v dialogu. Ve všech třech případech výraz *to* slouží jako ekonomický způsob signalizace, že se dotyčný vyjadřuje k bezprostředně předchozímu sdělení.

(20) *Proč telefonuješ? – To nepřijdeš domů?* (SSČ, heslo *to*).

(21) „Do zahájení přednášek příliš času nezbyvá, nestačím zřejmě napsat všech devadesát textů. Nejspíš se tam na chvíli odmlčím.“ „**To** se nám uleví,“ řekl David (LN 240/1999; Kolářová 2007).

(22) *To máš pravdu* (SSČ, heslo *to*).

2.2.3 Nereferenční *to*

Výraz *to* se v češtině někdy vyskytuje s velmi neurčitým významem. K tomuto jevu je v odborné literatuře přistupováno různými způsoby.

SSJČ a SSČ uvádí jako jeden z významů výrazu *to* funkci neurčitého podmětu vyjadřujícího něco, co je neznámé, případně co mluvčí nechce určit. V příkladu (23) se jedná o neznámého původce zvuku v hodinách. V příkladu (24) se jedná o stejný způsob užití jako v příkladu (23), ale nabízí se ještě výklad, že autor věty záměrně přisuzuje děj neznámé síle, která nemá jasného původce. Příklad (25) je ukázkou frazeologického slovního spojení, které na první pohled implikuje, že něco konkrétního *jde s někým s kopce*, nicméně nejsme schopni přesně určit, co ta určitá věc je, a ani se o to nesnažíme, protože

chápeme význam věty jako celku (tedy, že se někomu nevede dobře a má se čím dál tím hůř), výraz *to* nelze hodnotit jinak než jako nereferenční.

- (23) *V hodinách to hrklo* (SSJČ, heslo *to*; SSČ, heslo *to*).
- (24) *Trhlo to s ním* (SSJČ, heslo *to*).
- (25) *Jde to s ním s kopce* (SSJČ, heslo *to*).

S tímto pojetím částečně souhlasí i výklad Trávníčka (1930), který uvádí tento typ užití slova *to* na pozici subjektu a hodnotí jej jako „bezbarvé“, neurčité. Pro porovnání níže uvádíme příklady, se kterými Trávníček pracuje.

Příklady (26) a (27) hodnotíme jako typově korelující s příklady (23) a (24). Příklad (28) je však problematický, neboť se jedná podobně jako v příkladu (25) o ustálené slovní spojení, nicméně potenciální referent je zde více nasnadě. Bez kontextu si totiž nedokážeme představit, zda má autor věty na mysli nějakou konkrétní událost, která v čase trvala dlouho, ale neumíme si představit kontext, ve kterém by tato informace nebyla obsažená.

Dále se nabízí otázka, zda by byl výraz *to* referenční, i v tom případě, že by tato událost byla identifikovatelná z kontextu. Důvodem k této úvaze je fakt, že ustálená frazeologická slovní spojení nesou význam spíše jako ucelené konstrukce než jejich samostatné části. To znamená, že autor ani recipient výpovědi si nemusí v mysli plně aktivovat danou událost, a tím referenční vlastnost slova *to* výrazně oslabit. Pro zhodnocení referenčního potenciálu slova *to* konkrétně v příkladu (28) však tento rozdíl nepovažujeme za závažný, protože ho přesto hodnotíme ve všech potenciálních situacích jako referenční, a tudíž v tomto případě nesouhlasíme s výkladem Trávníčka. Ať už by se tato výpověď vyskytla v jakémkoli kontextu, výraz *to* by musel referovat alespoň k nějaké představě události trvající v čase, a tudíž by byl vždy referenční.

Z hlediska charakteru obecného termínu reference je však tato nuance důležitá. Z tohoto jemného rozdílu je zřejmé, že referenčnost není binární vlastnost, nýbrž vlastnost, která se svojí intenzitou pohybuje na škále.

- (26) *V hodinách hrklo to znova* (Trávníček 1930, s. 163).
- (27) *Že to tam jaksi strašilo* (Trávníček 1930, s. 163).
- (28) *Trvalo to dlouho* (Trávníček 1930, s. 163).

Příklady užití neurčitého významu slova *to* se podrobněji zabývala Ivana Kolářová (2007) a příklady, které jsou výše klasifikovány jako neurčitý podmět, Kolářová hodnotí jako expletivní užití výrazu *to*. Jejím popisu expletivního užití (které je předmětem této práce), je věnována část následující kapitoly Expletivum v české lingvistice.

2.3 Expletivum v české lingvistice

České expletivní *to* se podle současné odborné literatury vyskytuje v syntaktické pozici subjektu, a je tak součástí bezpodmětových vět. Pojetí bezpodmětových vět se však v české literatuře liší, a proto v této kapitole tato odlišná pojetí pokrýváme. Pro další výzkum si jedno z těchto pojetí vybíráme a následně po vymezení bezpodmětových vět navazujeme rozbořem analýzy expletiva v české odborné literatuře.

2.3.1 Vymezení bezpodmětových vět

V češtině jsou expletivním konstrukcím podobné bezpodmětové věty (viz kapitola Funkce *to* v odborné literatuře). V nevalenčních syntaktických popisech lze českou větu roztrždit na dvojčlennou (podmětovou) a jednočlennou (slovesnou). V syntaktické struktuře věty dvojčlenné je obsazená pozice podmětu a přísudku (*Honza píše*). Ve struktuře věty jednočlenné je základním větným členem takový slovní tvar, který se zakotvením v situaci a intonačním ztvárněním stal větou. Tzv. základním členem může být sloveso v určitém i neurčitě tvaru, ale také výraz neslovesný (*Haf, Hop, Pozor!*). Slovesný tvar v jednočlenných větách však není považován za predikát, protože se v takovémto typu vět nepředpokládá členění na podmět a přísudek (NESČ 2017).

Neslovesné jednočlenné věty mohou být různého druhu, například substantivní (*Zastávka Hostivař*), adjektivní (*Příliš smutně*), příslovečné (*Hrozně*) atd. Slovesné věty jednočlenné se třídí podle sémantického kritéria, například věty označující přírodní jevy (*Prší; Sněží*), duševní a tělesné stavy (*Je mi smutno; Otrnulo mi*) apod.

Ve valenčně koncipovaných teoriích se tzv. neslovesné jednočlenné věty chápou buď jako elipsa podmětu, nebo jako větný ekvivalent (Daneš 1987). Slovesné jednočlenné věty se pak chápou jako věty, které nemají obsazenou levovalenční pozici neboli jako tzv. věty bezpodmětové (PMČ 1995), resp. věty bez subjektu (Daneš 1987). Slovesný výraz se v těchto teoriích chápe jako predikát.

V těchto větných strukturách predikát nevyžaduje obsazenou syntaktickou pozici podmětu, nenese žádné kategorie mluvnické shody, lze u něj určit pouze kategorie času a způsobu. Forma takového predikátu je morfologicky shodná

s formou třetí osoby singuláru neuter (*Prší*). Bezpodmětové věty jsou obecně užívány k vyjádření procesů, které jsou způsobeny nespecifikovaným, nepersonálním činitelem, jenž je chápán jako nedefinovaná „síla“ (Daneš 1987; PMČ 1995).

V českém kontextu jsou dva hlavní přístupy lingvistů k určování, co je bezpodmětová věta, a co už ne (Kolářová 2001, 2007). První pojetí přísně rozlišuje mezi bezpodmětovými větami, které označují atmosférické stavy a ve kterých není realizována syntaktická pozice subjektu (*Sněží*), a větami, ve kterých je explicitně vyjádřený podmět referující k nedefinovanému činiteli (*Ze severu to fouká*) (Trávníček 1949; Vondráček 2003). Druhá skupina lingvistů považuje oba dva tyto typy vět za bezpodmětové³ (Šmilauer 1947; Kopečný 1962; Štícha 1989; PMČ 1995).

V naší práci se shodujeme s pojetím druhé skupiny, a považujeme tedy za bezpodmětové věty i případy, kde je sice strukturně obsazená pozice podmětu, ale referent výrazu *to* (potažmo výrazu *ono*) nelze identifikovat. Inspirujeme se zde teorií generativní gramatiky, ve které nejsou ve složkové struktuře věty bez podmětu „povoleny“, a proto se u tohoto typu vět zavádí pozice podmětu označená *pro* (pro *Prší*). Označení *pro* signalizuje syntakticky nerealizované sémanticky vyprázdněné zájmeno ve funkci podmětu. V angličtině je tato pozice obsazená nereferenčním zájmenem, tzv. *expletivem* (Chomsky 1981; Haegeman 1994; NESČ 2017). S anglickými větami obsahujícími expletivum budeme porovnávat bezpodmětové věty obsahující potenciální české expletivum *to*.

2.3.2 Typy větných struktur s expletivním *to*

Ivana Kolářová (2007) zkoumala expletivní užití výrazu *to* v českých korpusech psaného jazyka. V analýze se soustředila na bezpodmětové věty a vymezila šest typů větných struktur, ve kterých se podle ní expletivní *to* vyskytuje. Za bezpodmětové věty považuje jak věty označující atmosférické stavy, ve kterých není explicitně vyjádřen subjekt, tak i věty, ve kterých je explicitně vyjádřen

---

³ Rozporuplnosti v přístupech indikují relativnost problematiky, která proniká i do výuky češtiny. Studenti mívají problém určit, co je bezpodmětová věta, a co už není (srov. Kolářová 2001).

nereferující podmět (neboli podmět referující k nedefinovanému činiteli). Z šesti definovaných typů větných struktur poté vyvodila tři kritéria, podle nichž je možné určit expletivní užití slova *to* v češtině.

Výzkum Kolářové nám slouží jako východisko pro další zkoumání českého expletiva v části Analýza.

2.3.2.1 Sloveso být v kombinaci s časovým určením a udáním vzdálenosti, cíle, popř. způsobu dopravy

Podle Kolářové (2007) se jedná o typ výpovědi vyskytující se zejména v běžné komunikaci, ale i v umělecké literatuře a publicistických textech. Zároveň hodnotí užití slova *to* za obligatorní, protože nalezené konstrukce hodnotí jako ustálené a vynecháním výrazu *to* by v příkladech (29) a (30) vznikly nepochopitelné negramatické věty (**Budeme v místě, kde je patnáct minut do hor*; **Do centra je deset minut pěšky*).

- (29) *Budeme v místě, kde je **to** patnáct minut do hor, a navázali jsme kontakty s naším velvyslanectvím* (MF DNES 14. 12. 1994; Kolářová 2007).
- (30) *Máme pro vás luxusní třípokojevou klíčku v činžovním domě na Vinohradech. Ideální poloha přímo u metra. Do centra je **to** deset minut pěšky* (MF DNES 10. 3. 1996; Kolářová 2007).

2.3.2.2 Slovesa vyjadřující procesy živého organismu a pocity jimi vyvolané

Ve studii Kolářové (2007) jsou uvedeny příklady se slovesy vyjadřujícími procesy v živém organismu a pocity jimi vyvolané: *kručet, škubnout, škubat/zaškubat, svědit, šimrat*. Užití slova *to* hodnotí jako obligatorní pouze v případě, že by vznikla dvojznačnost: v příkladu (31) by nebylo zřejmé, jestli se přísudek *svědí* váže ke slovu *košile*, nebo je jádrem bezpodmětové struktury.

- (31) *Raději bych chtěl být oříškem a vznášet se ti nad bříškem, ve kterém **to** zakručí, když se k němu přiloží ucho* (SYN2000; Kolářová 2007).

- (32) *Košile mě drbe tam, kde mě to svědí, a to je mi příjemné* (SYN2000; Kolářová 2007).

Tomuto typu vět odpovídá Trávníčkovo (1930) bezbarvé *to* na pozici neurčitého podmětu. Výraz *to* v Trávníčkově příkladu (33) je možné klasifikovat jako referující k nedefinovanému činiteli, a tedy jako nereferenční, protože mluvčí může odkazovat k neznámému původci bolesti. Podle nás je však rovněž interpretace, že výraz *to* referuje k noze, která bolí.

- (33) *Tak co bolavá noha? – Ale pořád to bolí* (Trávníček 1930).

2.3.2.3 Slovesa postihující přírodní procesy

Třetí typ expletivního užití slova *to* vymezený Kolářovou (2007) se vyskytuje ve větách se slovesy postihujícími přírodní procesy: *hřmět, zábst, foukat, šumět, šustit*. Obligatornost je ve studii hodnocena opět podle toho, jestli by vznikla významová nejasnost jako v příkladu (36).

- (34) *Hluk a síla bouře byly neuvěřitelné, všude kolem to hřmělo, bušení deště na jeho tělo ho ohlušovalo* (SYN2000; Kolářová 2007).
- (35) *Hergot, jak to až do kostí zebe na návětrné straně* (SYN2000; Kolářová 2007).
- (36) *Docházím teď ke skalnatému břehu, kde to šumí, voda zespona buší do balvanů a skalních výstupků a tryská do výše* (SYN2000; Kolářová 2007).

2.3.2.4 Slovesa postihující procesy v jiném než přírodním prostředí

Dále Kolářová (2007) vyděluje věty se slovesy *šumět, šustit, syčet, praskat, skřípat, hrnout*, která postihují procesy v jiném než přírodním prostředí. Užití slova *to* považuje za obligatorní součást ze stejného důvodu jako v předchozích kategoriích, tedy vždy, když je potřeba zamezit dvojznačnosti sdělení – příklad (38).

- (37) *V malém reproduktoru **to** zašumí a ozve se Honzův hlas, jakoby rozežraný rzí* (SYN2000; Kolářová 2007).
- (38) *Šli jsme mlčky. Ve fortelném zámku **to** zaskřípalo a z veřejí se vysypal pramínek letité trouchniviny* (HN 1996; Kolářová 2007).

2.3.2.5 Slovesa charakterizující zvuky a procesy ve skupině lidí

Pátou skupinu užití expletivního *to* Kolářová (2007) vymezuje slovesy vyjadřujícími zvuky a procesy ve skupině lidí: *zahučel, zašumět, rozsyčet se, jiskřit, skřípat, vřít*. Obligatornost je určována v každé větě stejně jako v předchozích kategoriích.

- (39) *V davu **to** zahučelo, zadupalo několik desítek bot* (LN 90/1999; Kolářová 2007).
- (40) *Čmelík začal něco číst, ale neslyšeli jsme ho. Zástupem se **to** rozsyčelo a ozvaly se výkřiky* (SYN2000; Kolářová: 2007).

2.3.2.6 Frazémy

Poslední skupinou užití expletivního slova *to* podle Kolářové (2007) jsou frazeologická vyjádření. Vyhledávání omezila na několik konstrukcí: typ *pálí vám to*, typ *myslí mu to*, typ *táhlo ji to k němu* a typ *kam to s nimi dospělo*. Ve všech případech hodnotí užití výrazu *to* jako obligatorní, protože by při vynechání vznikly negramatické konstrukce.

- (41) *„Prostě jí **to** pálí.“ Maminka pokrčila nos a tázavě se na mě podívala: „Cože?“ „Myslí jí **to!**“ přeložila jsem do jazyka slušných lidí* (SYN2000; Kolářová 2007).
- (42) *Nakonec **to** v Edmontonu dospělo tak daleko, že mě trenér přestal zcela bez příčiny stavět do sestavy* (MF DNES 31. 8. 1994; Kolářová 2007).

2.3.3 Kritéria určení expletiva podle Kolářové

Na základě analýzy a rozdělení užití expletivního výrazu *to* Kolářová (2007) určila tři kritéria pro určení, zda se jedná o expletivum, nebo jiné užití.

2.3.3.1 Význam a syntaktické vlastnosti slovesa nebo predikátového výrazu

Jako expletivum se výraz *to* v dokladech Kolářové nalezených v SYN2000 objevil „v bezpodmětových konstrukcích se slovesem *být* a časovým údajem určujícím vzdálenost (typ *k hranici je to pěšky patnáct minut*), se slovesy charakterizujícími procesy v živých organismech a pocity s nimi související (*škubat, kručet, svědit, šimrat*), se slovesy postihujícími procesy v přírodě (*hřmět, zábst, foukat, šumět, šustit*), procesy v jiném než přírodním prostředí a v neživých objektech (*šumět, šustit, syčet, praskat, skřípat, hrknout*), procesy, zvuky ve skupině lidí (*hučet, šumět*), popř. vztahy mezi lidmi nebo psychické stavy, pocity (*vřít, skřípat, jiskřit*)“ (Kolářová 2007, s. 150).

2.3.3.2 Pozice slova *to* ve výpovědi

Podle výzkumu Kolářové „expletivně užitě slovo *to* [...] na počátku výpovědi nikdy nestojí“ (2007, s. 150).

2.3.3.3 Možnost substituce expletivního *to* jinými výrazy

“Slovo *to* v platnosti expletivní je nereferenční a nemůže být nahrazeno jiným výrazem“ (Kolářová 2007, s. 150).

2.4 Expletivum v anglické lingvistice

Pojem expletivum je známý především z gramatik jazyků, které mají v syntaktické struktuře obligatorně vyjádřený podmět (např. angličtina nebo němčina). V této práci se zaměříme na porovnání s pojetím expletiva v anglické lingvistice, která k expletivům poskytuje bohatý teoretický materiál.

2.4.1 Pojetí v generativní gramatice

Expletivní *it* se může objevit v několika různých typech anglické věty. Z perspektivy Chomského generativní gramatiky jsou expletiva nereferenční zájmena v pozici strukturního podmětu. Jsou to prvky nominálních frází (NP), které nejsou argumenty a pouze zaplňují pozici subjektu. Expletivní zájmeno *it* tak nehraje žádnou roli v sémantické struktuře věty a jeho přítomnost je vyžadována pouze anglickou syntaktickou strukturou věty. Je to v podstatě výplň jinak nerealizované pozice subjektu, nereferující k žádné entitě v reálném světě (Chomsky 1981; Haegeman 1994). Expletivní *it* je typicky bez přízvuku (McCloskey 1991; Miller 1996; Kirby – Becker 2007).

Chomsky rozlišuje mezi dvěma typy expletivního *it*: kvazi-argumentová forma a neargumentová forma (extrapozice neboli tzv. cleft či raising konstrukce).

2.4.1.1 Kvazi-argumentová forma

První typ je expletivní *it* mající tzv. kvazi-argumentovou formu, která se objevuje ve větách o počasí a je sémanticky vyprázdněná (43). Kvazi-argument je jmenný výraz (v české tradici valenční doplnění) ve funkci podmětu, který ačkoliv je vyžadován predikátem *is snowing* (*sněží*), nenese žádný význam – jako zájmeno nezastupuje žádný subjekt, a tedy nemá žádný referent. Realizovaný podmět *it* (*to*) v příkladu (43) je vyžadován pouze syntakticky, protože gramatická anglická věta vyžaduje explicitně vyjádřený podmět.

(43) *It is snowing* (Haegeman 1994). / *Sněží.*

2.4.1.2 Neargumentová forma

Druhý typ je tzv. neargumentová forma, která se objevuje v extrapozici neboli v tzv. cleft či raising (vytýkacích) konstrukcích. V příkladech (44), (45) a (46) stojí *it* v iniciální pozici a je vždy svázané s vedlejší větou (Chomsky 1981; Haegeman 1994; Kirby – Becker 2007).

Vyjádření vytknutého slova *it* na začátku věty je v příkladu (44) vyžadováno syntakticky podobně jako v případě kvazi-argumentové struktury. Tentokrát však vytnutí není podmíněno predikátem, který by vyžadoval vyjádřený podmět, ale tím, že sémantický podmět je vedlejší věta *that the car had been stolen*. Tato vedlejší věta však v dané konstrukci nemůže stát sama o sobě jako podmět, a potřebuje k tomu tedy jmenný výraz, na kterém může být závislá – v tomto případě na zájmenu *it* (Chomsky 1981; Haegeman 1994). Proto je *it* vytaženo na začátek věty a je specifikováno vedlejší větou.

V příkladu (45) je zopakováno vytknutí slova *it* na začátek věty jako v příkladu (44). Tentokrát je však tato skutečnost podmíněna nejen syntakticky, ale i sémanticky. Vytýkání je někdy v angličtině užíváno za účelem zdůraznění části věty, která nese hlavní sdělení. Větu by bylo možné formulovat jako *He loves money (On zbožňuje peníze)*, což by vyjádřilo v zásadě to samé, ale bez důrazu na slovo *money (peníze)*. Vytažení slova *it* na začátek věty je tak záměrem mluvčího vyjádřit, že to jsou právě *peníze*, které někdo *zbožňuje*.

Příklad (46) je dalším příkladem extrapozice, který se však od předchozích dvou liší v tom, že začátek *It seems that* je ustálené, frazeologické, vyjádření.

- (44) *It surprised Jeeves that the pig had been stolen* (Haegeman 1994, s. 60). / *Jeevesa překvapilo, že to prase bylo ukradeno.*
- (45) *It is money that he loves.* / *Jsou to peníze, které miluje.*
- (46) *It seems that this story is believed by everyone* (Haegeman 1994, s. 316). / *Zdá se, že tomuto příběhu věří všichni.*

Ve všech třech příkladech se nabízí interpretace, že se z hlediska reference nejedná o expletivum, ale o referenční zájmeno odkazující kataforicky dopředu k obsahu vedlejší věty (Svenonius 2001; Hoekstra 1983; Quirk et al. 1985). Důvodem k této úvaze je, že u prvních dvou příkladů (44) a (45) záměrné syntaktické vytknutí slova *it* na začátek věty nejen umožňuje variaci

v „poskládání“ výpovědi, ale je také především sémanticky svázáno s druhou částí věty, tedy se závislou vedlejší větou. Tyto důvody k extrapozici slova *it* jsou aplikovatelné i na příklad (46), nicméně jeho forma a význam jsou ovlivněny také tím, že se jedná o frazeologickou konstrukci.⁴ Ustálené konstrukce sémanticky fungují spíše jako jeden významový celek, než jako význam složený z významů jednotlivých komponentů.⁵ Z toho vyvozujeme, že se *it* v iniciální pozici již sémanticky přímo neváže k vedlejší větě *that this story is believed by everyone*, ale je významově vyprázdněné. *It* má tak pouze funkci syntaktického (strukturního) podmětu ve větě, která se odkazuje k neurčitému *it* (*to* nebo *ono*), síle či entitě referenčně neidentifikovatelné z kontextu.

Dalším argumentem k odlišení příkladu (46) od předchozích dvou je i ten, že větu nelze přeformulovat do formy bez vytknutého *it*. Příklad (44) lze transformovat na větu *Jeeves was suprised by that the pig had been stolen* a příklad (45) na větu *He loves money*. Naproti tomu větu (46) nelze přeformulovat tak, aby v ní zůstal zachován význam slovního spojení *It seems* (*Zdá se*). Spojení je možné odstranit, čímž sice vznikne gramatická věta, ale význam se již posune o něco dál – věta už nebude vyjadřovat možnou skutečnost, ale jisté tvrzení, předložení faktu. Vyjádření nejistoty je možné také přesunout: *This story seems to be believed by everyone*. V tomto případě je však predikát *seems* přisouzen subjektu *story*, a nikoliv zájmenu *it*, čímž je výrazně pozměněn význam, protože konstrukce *It seems* sama o sobě nereferuje k něčemu konkrétnímu, co *se zdá*, ale vyjadřuje obecný možný stav věcí, specifikovaný v následující vedlejší větě.

2.4.2 Pojetí v gramatikách anglického jazyka

Quirk et al. (1985) ve své gramatice angličtiny rozlišuje několik druhů expletivního užití *it* (nazývá ho *prop it*): tzv. prázdné *it* objevující se ve větách vyjadřujících čas (47), vzdálenost (48) nebo stav počasí (49) a *it*

---

⁴ Český překlad *Zdá se* se rovněž svou mírou frazeologičnosti velmi podobá anglické variantě *It seems*.

⁵ František Čermák v NESČ definuje frazém jako „jedinečn[ou] ustálen[ou] kombinac[i] minimálně dvou prvků, z nichž některý (popř. žádný) nefunguje stejným způsobem v žádné jiné kombinaci nebo více kombinacích, resp. vyskytuje se v takové funkci pouze ve výrazu jediném, popř. několika málo“ (2017).

v extrapozici (50). V případě sémanticky vyprázdněného *it* připouští, že může referovat k danému časovému určení, místu nebo atmosférickým podmínkám. Zároveň argumentuje, že anticipační *it* také není úplně bez významu, a to z toho důvodu, že plní kataforickou funkci a odkazuje k druhé větě daného souvětí (stejně jako Svenonius 2001 nebo Hoekstra 1983).

- (47) *It's our wedding anniversary next month* (Quirk et al. 1985, s. 748). / *Příští měsíc je naše výročí svatby.*
- (48) *It's only a hundred miles from here to Philadelphia* (Quirk et al. 1985, s. 748). / *Je to odsud jenom sto mil do Filadelfie.*
- (49) *It was sunny yesterday* (Quirk et al. 1985, s. 748). / *Včera bylo slunečno.*
- (50) *It was a great pleasure to see you again* (Quirk et al. 1985, s. 749). / *Bylo mi potěšením vás znovu vidět.*

Jediné pravděpodobně úplně sémanticky vyprázdněné nebo nereferenční *it* se podle Quirka et al. objevuje ve větách, které implikují obecný význam života (51), (52) (1985, s. 349). Kategorii expletiva tedy vymezuje souborem jak syntaktických, tak sémantických vlastností.

- (51) *At least we've made it* (Quirk et al. 1985, s. 349). / *Alespoň jsme to zvládli.*
- (52) *Have a hard time of it* (Quirk et al. 1985, s. 349). / *Mít to těžké.*

Dušková (2003) rozlišuje mezi prázdným *it* (53), anticipačním *it* (54) a *it*, které je užito k vytknutí určitého větného členu (55). Oproti předchozím autorům tedy úžeji definuje, co znamená vytknutí slova *it*. Jako vytknutí hodnotí věty, ve kterých je výrazu *it* užito se záměrem zdůraznit určitou část věty – jde o stejný typ věty popsany výše u příkladu (45) (v generativní gramatice nazývaný neargumentová forma). Ostatní případy hodnotí jako anticipační *it* – u výše zmíněných autorů jsou tyto věty hodnoceny stále jako *it* v extrapozici.

- (53) *It rains* (Dušková 2003). / *Prší.*
- (54) *It is wrong to tell lies* (Dušková 2003). / *Je špatné říkat lži.*
- (55) *It is results that they want* (Dušková 2003). / *Jsou to výsledky, co chtějí.*

Biber et al. (1999) stejně jako Quirk et al. (1985) považuje anticipační *it* za výraz v extrapozici, ale na rozdíl od Quirka et al. a Duškové (2003) ho považuje za sémanticky vyprázdněné. K tomu upřesňuje charakteristiku, že se *it* objevuje primárně v pozici subjektu (56).

(56) *It is difficult to learn physics* (Biber et al. 1999). / *Je těžké se naučit fyziku.*

2.5 Expletiva a částečné pro-drop jazyky

Jazyky světa můžeme kategorizovat podle toho, jestli je nepřízvučný zájmenný podmět finitní věty (expletivum) lexikalizovaný (angličtina, francouzština), nebo není (španělština, italština). Této problematice se rozsáhle věnovala generativní gramatika, jejímž jádrem je formální přístup k jazyku (Chomsky 1981; Lindseth 1998).

2.5.1 Pro-drop a non pro-drop jazyky

V rámci generativní gramatiky jsou tradičně vydělovány dva typy jazyků podle toho, zda je ve větách explicitně vyjádřen expletivní subjekt: *non pro-drop jazyky* a *pro-drop jazyky*. Typický non pro-drop jazyk neumožňuje nevyjádřený podmět, protože by nebylo podle morfologických vlastností predikátu možné s jistotou určit, k jakému podmětu se z kontextu vztahuje. Analogicky se pak toto pravidlo vztahuje i na expletivní subjekty. To znamená, že v takovém jazyce je explicitní vyjádření podmětu obligatorní. Naproti tomu typický pro-drop jazyk umožňuje nevyjádření podmětu, protože predikát disponuje morfologickými vlastnostmi, ze kterých je možné subjekt z kontextu určit. Expletivní subjekt je pak možné v těchto jazycích ponechat nevyjádřený. Z pohledu generativní gramatiky je tomu tak vždy, tj. v pro-drop jazycích neexistuje vyjádřený expletivní subjekt (Chomsky 1981; Lindseth 1998).

Generativní lingvisté se však zabývali především angličtinou a jiným, zejména slovanským, jazykům z tohoto hlediska doposud nebyla věnována potřebná pozornost, aby bylo možné ověřit, zda je teorie dichotomického dělení jazyků skutečně plauzibilní (Lindseth 1998).

Česká lingvistika je především funkčně zaměřená, a aplikování generativního popisu expletiv na češtinu je proto ještě o něco složitější. Této mezery v jazykové typologii si všimla Martina Lindseth (1998) a věnovala se ve svém výzkumu několika slovanským jazykům, včetně češtiny, aby ověřila, zda lze generativní popis vztáhnout i na ně.

Podle Lindseth (1998) se problém ukázal už při zkoumání jazyků, jako je němčina nebo japonština. Například v němčině, ve které existuje úplná mluvnická shoda podmětu s přísudkem, a tedy je to podle všeho pro-drop jazyk, je přesto vyjádření podmětu obligatorní. Zároveň se v němčině objevují

vyjádřené kvazi-argumentové subjekty, zatímco neargumentové struktury zůstávají vždy nevyjádřené⁶. Na druhé straně v japonštině nebo čínštině není úplná morfologická kongruence, a přesto je možné v těchto jazycích zájmený podmět ponechat nevyjádřený.

Z těchto charakteristik vyplývá, že nelze jednoznačně dělit jazyky do dvou skupin podle toho, zda vyjadřují úplnou morfologickou shodu podmětu s přísudkem, nebo nevyjadřují. Z toho důvodu Lindseth obhájí, že existuje další kategorie, a to částečné pro-drop jazyky⁷, do kterých řadí i češtinu (1998).

2.5.2 Částečné pro-drop jazyky

Lindseth (1998) charakterizuje češtinu jako kanonický pro-drop jazyk s možností lexikalizovaných expletivních subjektů. Pro toto tvrzení používá příklady vět z mluvené češtiny se slovem (*v*)*ono* na začátku věty. Příklad (57) je prototypická česká bezpodmětová věta. Výraz *vono* (potažmo *to* – místo slova *vono* je možné lehce dosadit slovo *to*, aniž by se výrazně změnil význam věty) je v tomto typu věty v české literatuře většinou hodnoceno jako modifikátor a z hlediska slovních druhů jako částice (Kolářová 2007 a další, viz kapitolu Expletivum v české lingvistice). Lindseth ho naopak hodnotí jako nereferenční zájmeno v pozici podmětu, a tedy jako expletivní subjekt.

Stejně tak hodnotí jako expletivní subjekt výraz *vona* v příkladu (58), ve kterém je zároveň vyjádřený subjekt *myšlenka*. Výraz *vona* je tak podle Lindseth subjektem společně se slovem *myšlenka*. Výraz *vona* by však byl v české literatuře opět hodnocen většinou jako modifikátor, nikoliv jako podmět (Kolářová 2007 a další). V tomto případě však výraz *vona* není možné nahradit výrazem *to*, a proto je pro navazující analýzu méně relevantní.

---

⁶ Podle Chomského se kvazi-argumentové struktury částečně chovají jako skutečné argumenty, protože řídí predikát, ale zároveň mají vlastnosti neargumentových struktur z hlediska sémantiky, protože nemohou být nahrazeny referenčními NP. Proto se chovají odlišně od pravých expletiv (Chomsky 1981; Lindseth 1998).

⁷ V odborné literatuře se objevuje několik anglických pojmenování tohoto typu jazyků, mezi nimi semi pro-drop languages (Alexiadou – Carvalho 2017) nebo partial pro-drop languages (Biberauer 2008).

- (57) *vono ještě prší* (Lindseth 1998, s. 156).
(58) *vona ta myšlenka má něco do sebe* (Lindseth 1998, s. 160).

Výzkum českého expletiva podle Lindseth (1998) je pro tuto práci užitečný z hlediska vymezení kategorie částečných pro-drop jazyků. Předpokládáme, že takový typ jazyka čeština je, ale nesouhlasíme s tím, že je tomu tak na základě uvedených příkladů⁸.

Povaha expletivních subjektů mezi částečnými pro-drop jazyky je podle studie Theresy Biberauer (2008) odlišná více, než by se dalo předpokládat podle popisu v generativní gramatice. Důvodem k tomuto tvrzení je předpoklad, že rozdíly v chování expletiv nejsou podmíněny pouze morfologickou mluvnickou shodou podmětu s přísudkem, ale především samotným chováním a vlastnostmi subjektu. Subjekt se liší i v rámci skupiny germánských jazyků (subjekt v němčině nemá stejnou povahu jako subjekt v angličtině), a tudíž ani expletivní subjekty nemůžeme srovnávat absolutně. Tímto Biberauer (2008) ve shodě navazuje na charakteristiku částečných pro-drop jazyků u Lindseth (1998). Analogicky předpokládáme, že i povaha českého expletiva je částečně podmíněna obecnou povahou českého subjektu.

Částečným pro-drop jazykům se také věnovaly Alexiadou a Carvalho (2017), které zkoumaly tento jev na finštině a brazilské portugalštině. Oba jazyky hodnotí jako částečné pro-drop jazyky. Výstupem jejich případové studie je hodnocení, že skupina částečných pro-drop jazyků není tak koherentní jako skupiny úplných pro-drop a non pro-drop jazyků. Ukazují to na rozdíl významu lokativ finštiny a brazilské portugalštiny. Tyto dva jazyky sice sdílejí některé vlastnosti expletiv, v jiných se však liší.

Ve finštině lokativa nemají status argumentové struktury a fungují jako pravá expletiva, naproti tomu lokativa v brazilské portugalštině mohou v různých konstrukcích fungovat jako expletiva, nebo plnohodnotné argumentové struktury. Oba jazyky porovnávaly s referenční skupinou – non pro-drop jazykem: řečtinou, ve které mají lokativa vždy charakter argumentové struktury, a jsou tedy referenční (Alexiadou – Carvalho 2017).

---

⁸ Analýze vět s expletivním *to* z hlediska této kategorizace se budeme věnovat v analytické části této práce.

Výsledné hodnocení Alexiadou a Carvalho (2017), že částečné pro-drop jazyky se mohou takto zásadně lišit, nás vybízí ke zkoumání, jaká specifika se vážou k českému expletivnímu *to*.

2.6 Shrnutí teoretické části

Cílem úvodní teoretické části bylo vymezit si základní aspekty, z nichž budeme vycházet při analýze dat z českých mluvených korpusů. Vymezili jsme si, že expletivní *to* se vyskytuje v bezpodmětových větách a liší se od referenčního a modifikačního užití syntakticky a sémanticky (Kolářová 2007; Lindseth 1998; NESČ 2017). Z hlediska syntaxe stojí ve strukturní pozici podmětu, ale ze sémantického hlediska nenesé žádný význam, je nereferenční. Zároveň na základě současné české odborné literatury předpokládáme, že se prototypicky vyskytuje v určitých významových kontextech a v kombinaci s prototypickými slovesy a adverbialními určeními vymezenými Kolářovou (2007). Pozornost budeme věnovat rovněž tvrzení Kolářové (2007), že se expletivní *to* nikdy nevyskytuje na začátku věty. Předpokládáme, že toto tvrzení bude vyvráceno.

Ze slovnědruhového hlediska expletivní *to* není možné s jistotou zařadit mezi zájmena, jejichž primární funkce je referenční (deiktická), ani k částicím, jejichž primární funkce je modifikační. Přikláníme se přesto k zařazení mezi zájmena a přidáváme přívlastek nereferenční, a to z důvodu jeho syntaktické pozice subjektu ve větě. Zároveň také proto, že vyžaduje gramatickou shodu s predikátem, což by tradiční referenční zájmeno vyžadovalo také. Tímto ho rovněž odlišujeme od modifikačního *to*, které řadíme k částicím.

K analýze dat z mluvených korpusů v analytické části budeme přistupovat s ohledem na to, že čeština spadá do částečných pro-drop jazyků, jejichž expletivní subjekty se od sebe syntakticky a sémanticky různě odlišují, což je dáno tím, že každý takový jazyk umožňuje nevyjádření expletivního podmětu v jiných syntaktických konstrukcích, resp. v jiném významovém kontextu.

Záměrem je popsat specifika chování českého expletivního subjektu, a jak se odlišuje od anglického. Konkrétně, jak rozvité jsou bezpodmětové věty, ve kterých se expletivum nachází, jaká je povaha predikátu a jakou povahu má levý kontext expletivního *to* v rámci dané bezpodmětové věty i mimo ni, abychom

mohli mj. charakterizovat referenční potenciál a definovat sémantické rámce. Zajímá nás také variabilita konstrukcí s expletivním *to*.

Předmětem našeho výzkumu nejsou věty s potenciálně expletivním (*v*)*ono*.

2.6.1 Předpokládané typy konstrukcí

Definice, že expletivum je „[p]leonastické zájmeno / nereferenční zájmeno [...] stojící obligatorně ve strukturní pozici subjektu ve větách s nevyjádřeným podmětem“ (NESČ 2017), implikuje, že aby bylo možné výraz *to* hodnotit jako expletivum, nesmí nést vůbec žádný význam. My však tvrdíme, že kategorii expletiv nelze vydělit diskrétně, protože existují užití subjektu *to* stojící na pomezí mezi referenčností a nereferenčností. Taková, která nelze s jistotou označit za plně sémanticky vyprázdněná, nicméně jejich vyjádření je podmíněno především syntakticky a jejich reference je významně oslabená.

Předpokládáme dva typy takovýchto ambivalentních konstrukcí s expletivním *to*. První typ konstrukce je podmíněn formálně, druhý typ je vymezen naopak sémanticky.

2.6.1.1 Formálně expletivní *to* ve vytýkacích konstrukcích

Formálně podmíněné expletivní *to* se podle nás v češtině vyskytuje ve vytýkacích konstrukcích, které syntakticky odpovídají anglickým vytýkacím (tzv. raising či cleft) konstrukcím neboli větám s *it* v extrapozici. Subjekt *to* je v tomto typu vět v rámci generativní gramatiky považován za pravé anglické expletivum v neargumentové struktuře. Souhlasíme však se Svenoniem (2001) a Hoekstrem (1983), že výraz *to* ve vytýkacích konstrukcích není absolutně sémanticky vyprázdněné, protože referuje syntakticky k vedlejší větě, která nese význam, a tudíž takto zprostředkovaně referuje k nějakému významu explicitně vyjádřenému v dané větě.

Ačkoliv lze ve vytýkacích konstrukcích referenta dohledat, výraz *to* k němu odkazuje až zprostředkovaně přes závislou vedlejší větu, a tudíž primárně „odkazuje“ k dané vedlejší větě a jeho vyjádření je vyžadováno pouze syntakticky. Proto ho hodnotíme jako expletivní.

V mluvené komunikaci může výraz *to* zároveň referovat současně přímo k předmětu reálného světa pomocí deixe uskutečněné mluvčím. V takových případech hodnotíme výraz *to* jako referenční.

Vytýkací konstrukce mají velmi ustálenou formu, ale významově mohou volně variovat a nejsou kontextově omezené. Příklad vytýkací konstrukce je vidět v dokladu (59).

(59) *A už nefunguje to, že se bezděci nechaj zavírat* (ORTOFON).

2.6.1.2 Inferenčně expletivní *to* (sémanticky definované expletivum)

Druhý typ konstrukce, ve kterém se v češtině vyskytuje expletivní *to*, je definován především sémanticky. Předpokládáme, že druhý typ expletivního *to* se vyskytuje v ustálených (frazologických) slovních spojeních, která mají význam spíše jako celek než jejich části. Opět se nejedná o plně významově vyprázdněný výraz, ale jeho oslabení je oproti referenčním výrazné, a proto ho i přesto hodnotíme jako expletivní.

Syntaktická forma těchto konstrukcí není pro zařazení jejich subjektu *to* mezi expletiva důležitá, protože expletivnost je u nich definována tím, zda je v okolním kontextu explicitně vyjádřen referent, a to buď přímo v textu (mluveném nebo psaném), nebo situačně (například deixí).

V příkladu (60) je subjekt *to* expletivní, pokud není v kontextovém okolí zmíněné například slovo *cesta*, ke kterému by pak mluvčí jednoznačně referoval zájmenem *to*. Pro pochopení věty však referent dokonce ani není potřeba, protože se jedná o ustálené slovní spojení, které vyjadřuje abstraktní koncept času (*to trvá; trvá to*). V momentě, kdy by se nás někdo zeptal, k čemu výraz *to* referuje, je možné, že bychom odpověděli, že referuje k *cestě* (nebo třeba *času*), ale v samotné komunikaci k této aktivaci vůbec dojít nemusí, a to jak u recipienta, tak u mluvčího. S tím souvisí problematika inferencí.

V odborné literatuře jsou inference definovány různě: „jako doplňování informací, které nejsou výslovně vyjádřeny, jako procesy usuzování, vyvozování nových informací z informací známých, domýšlení, překlenování mezer, jako každá přidaná informace. Inference propojují informace vstupní ze slyšeného nebo čteného textu [...] se znalostmi uloženými v mysli recipienta. Při

porozumění řeči mají různé funkce: napomáhají identifikaci nezřetelně vysloveného slova, řešení lexikální nejednoznačnosti, umožňují určit, k čemu odkazuje zájmeno s koreferenční funkcí, pomáhají porozumět komunikačnímu záměru produktora aj. [...]. Tvoření inferencí způsobuje, že recipient vyrozumí z textu mnohem více, než je v něm explicitně uvedeno; to má své důsledky: protože naše inference nejsou všechny stejné, nerozumějí všichni recipienti témuž textu úplně stejně, inference jsou vždy do určité míry subjektivní“ (NESČ 2017, heslo *Inference*). Právě z toho důvodu, že jakékoli domýšlení informací je subjektivní, závislé na znalosti mluvčího, recipienta, i na společně aktivované znalosti všech participantů komunikace, není možné jednoznačně určit referenta, pokud není v komunikaci explicitně vyjádřen nebo na něj není deikticky (např. gestem) poukázáno. Proto jako určující faktor, zda se jedná o inferenční expletivum ve významově ustálených konstrukcích, stanovujeme explicitní vyjádření referenta v blízkém kontextu. Příklad inferenčního expletiva je vidět v dokladu (60).

(60) *Z Prahy do Kolína to trvá půl hodiny.*

2.6.1.3 Výskyt kvazi-argumentových konstrukcí s expletivním *to* v češtině

To v kvazi-argumentové struktuře se z pohledu generativní gramatiky vyskytuje v anglických konstrukcích typu *It rains*, ve kterých referent není známý, a proto je subjekt sémanticky vyprázdněný. Vyjádření subjektu je v angličtině obligatorní, a proto se nereferenční *it* v tomto typu konstrukcí vyskytuje vždy. Tento typ subjektu hodnotíme jako skutečné expletivum: nejenže referent není explicitně vyjádřen v kontextu, ale nelze ho ani konkrétně domyslet.

V češtině subjekt nemusí být vyjádřený, pokud ho lze z kontextu odvodit nebo pokud je referent neznámý. Proto předpokládáme, že takové expletivum v češtině neexistuje, protože podmět je v těchto případech vždy nevyjádřený, je vždy *pro-drop* (*Prší*).

Pokud se na předpokládané pozici subjektu v tomto typu vět výraz *to* objeví, není to výraz s větňečlenskou funkcí subjektu, ale modifikátor.

3 Materiál a metoda

V této části popisujeme, s jakým materiálem pracujeme v analytické části této práce a jakou metodou data zkoumáme.

3.1 Materiál

Pro analýzu expletivního *to* v češtině byla použita data z mluvených korpusů ORAL2013 a ORTOFON, které jsou součástí Českého národního korpusu (ČNK). Oba korpusy jsou souborem textů neformální mluvené češtiny. ORTOFON je první korpus, který je „plně vyvážený v rámci všech základních sociolingvistických kategoriích mluvčích (pohlaví, věková skupina, výše dosaženého vzdělání a oblast pobytu v dětství)“ (Příručka ČNK 2019), a je možné v něm filtrovat hledané výrazy podle slovního druhu.

V obou korpusech jsme zadali do vyhledávání základní typ dotazu „to“ bez jakékoli další specifikace, protože expletiva nejsou v korpusech nijak anotována a jejich charakter chceme teprve popsat v kvalitativní analýze. Chtěli jsme tak zabránit nechtěnému propadu možných výskytů expletiv.

Původně jsme předpokládali, že expletivní *to* bude v korpusu ORTOFON anotováno jako částice, ale po vyfiltrování podle slovního druhu jsme zjistili, že výrazy *to* jsou nejen z většiny modifikační povahy, ale objevují se mezi nimi i referenční zájmena. Vzhledem k tomu, že stejnou variabilitu vykazuje i vzorek bez aplikace filtrů, rozhodli jsme se ponechat bez filtrace i data z korpusu ORTOFON.

Slovo *to* patří mezi nejfrekventovanější výrazy v českých mluvených korpusech (Klimešová a kol. 2015). V korpusu ORAL2013, který obsahuje 3 285 508 tokenů, bylo nalezeno celkem 153 566 výskytů výrazu *to*, v korpusu ORTOFON, který sestává z 1 236 508 tokenů, jich bylo nalezeno 54 675, což je v obou případech přibližně 4,5 %. Předpokládali jsme, že většina nalezených výrazů *to* bude referenční povahy, většina zbylých výrazů povahy modifikační a jen velmi malé množství expletivních *to*. Z toho důvodu jsme

---

⁹ Na celý korpus ORAL2013 je množství výskytů výrazu *to* 4,67 %. Na korpus ORTOFON je množství výrazů *to* 4,42 %.

vytvořili náhodný vzorek 5000 konkordancí s výrazem *to* v korpusu ORAL2013 a náhodný vzorek 5000 konkordancí s výrazem *to* v korpusu ORTOFON. Protože mluvená data obsahují velké množství falešných startů, zvýšili jsme počet pozic kontextu na obou stranách hledaného výrazu *to*, abychom měli jistotu, že budeme schopni vyhledat potenciální referent nebo naopak s jistotou říct, že se referent v blízkém kontextu (relevantním kontextu pro pochopení) nenachází.

Z obou vzorků jsme manuálně odfiltrovali referenční zájmena včetně kataforických zájmen užívaných v situacích, kdy si mluvčí není schopen vybavit daný výraz, modifikační částice včetně hezitačních výrazů sloužících k udržení slova v diskuzi a slova *to* obsažená ve falešných startech. Zbyly nám konkordance, ve kterých je výraz *to* buď subjektem ve vytýkací větě, nebo je v pozici subjektu, ale nemá v kontextovém okolí explicitně vyjádřený žádný referent. Z obou vzorků jsme vzali prvních 150 dokladů expletivního *to* v češtině, a vytvořili tak vzorek o 300 konkordancích.

3.2 Metoda

Vzorek 300 konkordancí s expletivním *to* nalezených v korpusech ORAL2013 a ORTOFON jsme analyzovali kvalitativně. Data jsme rozdělili do kategorií podle typu expletiva: formálně nebo inferenčně expletivní *to*. Dále jsme data analyzovali z hlediska pozice *to* ve větě a jeho okolí: jaké větné členy se prototypicky v daném kontextu vyskytují a jaký význam a syntaktické vlastnosti má predikát.

K tomu jsme z konkordancí vybrali konkrétní konstrukce se slovem *to* a popsali, jaké funkce plní, jaké syntaktické, sémantické a pragmatické vlastnosti jsou pro ně prototypické a jaká je variabilita v užívání konstrukcí s *to* a bez něj.

4 Analýza

Tato část práce kvalitativně analyzuje vzorek 300 konkordancí s expletivním *to* z českých mluvených korpusů ORAL2013 a ORTOFON. Z dat se ukázalo, že předpoklad výskytu dvou typů expletivního *to* v mluvené češtině, byl správný. Nalezli jsme příklady jak formálně expletivního *to* ve vytýkacích větách, tak inferenčního *to* v ustálených konstrukcích. Kromě toho z dat vyplynuly další vlastnosti expletiv, které souhrnně charakterizujeme u dané kategorie expletiv a zároveň je analyzujeme na konkrétních vybraných konstrukcích.

V korpusu ORAL2013 jsme ve vzorku 150 konkordancí s expletivním *to* našli 31 výskytů formálně podmíněného expletivního *to* ve vytýkacích konstrukcích a 119 výskytů inferenčně expletivního *to*. V korpusu ORTOFON jsme ve vzorku 150 konkordancí s expletivním *to* našli 21 výskytů formálně podmíněného expletivního *to* ve vytýkacích konstrukcích a 129 výskytů inferenčně expletivního *to*. Celkem jsme tedy našli 52 výskytů formálně expletivního *to* a 248 výskytů inferenčně expletivního *to*.

V datech se neobjevily žádné výpovědi se slovesem *hrknout*. Konstrukci se slovesem *hrknout* bychom se však rádi věnovali z toho důvodu, že je použita jako modelový příklad věty s expletivním *to* v názvu studie od Kolářové (2007). Zadali jsme proto dodatečně v obou korpusech do vyhledávání sloveso *hrknout*. Do korpusu ORTOFON jako lemma, v korpusu ORAL2013 jsme vyhledali základní výrazy *hrklo*, *hrkne* a *hrká*. V korpusu ORTOFON nebyly nalezeny žádné výskyty, v korpusu ORAL2013 bylo nalezeno 9 výskytů, z nichž pouze v jednom z nich bylo sloveso v kombinaci s vyjádřeným podmětem *to*. Tuto konstrukci pak blíže popisujeme v podkapitole Inferenčně expletivní *to*.

Kromě konkordancí s expletivním *to* v pozici subjektu jsme si všimli, že se fenomén expletiva objevuje i v případech, kdy je výraz *to* v pozici předmětu. Vybrali jsme proto 20 příkladů z korpusu ORAL2013, ve kterých výraz *to* považujeme za expletivní předmět. Modelovým příkladům se krátce věnujeme v kapitole Potenciální expletivní předmět.

4.1 Formálně expletivní *to*

Podle předpokladu je formálně podmíněné expletivní *to* obsaženo ve větách sémanticky velmi rozmanitých, ale naopak syntakticky velmi ustálených, konkrétně ve vytýkacích větách. Ve všech výskytech v korpusu ORAL2013 i ORTOFON je subjekt *to* vytčen před vedlejší větou obsahovou¹⁰.

- (61) *a pak říkal jako že to bylo dobré že sem odešla protože to byl impulz aj pro ně a že díky tomu se jim taky lepší (FOR13)*
- (62) *eee já nevím . jako ale mně zase třeba to vyhovuje že to je tady chladnější že tady se rychle dá udělat chladno (FOR3)*
- (63) *že podle no toho názvu dyž chtěj eee takzvaně pěstovat nějaký ekologický rostliny a že jim je to fuk jak to bude vyvážený (FOR11)*
- (64) *a ty první . sou stejně nejlepší . ta puberta a tak . i když takový to jak je mu dvacet tak to je taky dobrý (FOR7)*
- (65) *počkej no to by ti vyhovovalo kdybys byl v práci vid' (FOR32)*

Na výše uvedených příkladech chceme ukázat variabilitu konstrukcí s formálně expletivním *to*.

Většina predikátů je verbálních, ale objevují se i kombinace s verbonominálními predikáty (61), (64). V okolí expletivního *to* se někdy objevuje dativní předmět (62), (63), (65). Predikát většinou stojí ještě před vedlejší větou obsahovou, ale vyskytuje se i v pozici až za ní. V takovém případě je zajímavé, že dochází rovněž ke zopakování podmětu *to* – zřejmě proto, aby bylo připomenuto, k jakému výrazu se predikát vztahuje, vzhledem k tomu, že podmět stojí daleko, ještě před vedlejší větou.

Zajímavý z hlediska významu je příklad (63), ve kterém se objevuje ustálené slovní spojení (*jim je to fuk*). Tento jev je v nalezených datech ojedinělý.

---

¹⁰ Syntaktické stavbě konstrukcí, ve kterých identifikujeme formálně podmíněné expletivní *to*, jsou podobné konstrukce s tzv. korelativem. „V klasické gramatice se za korelativa považují zájmenné výrazy, které jsou syntakticky součástí maticové věty a vztahují se k výrazu ve větě do ní zapuštěné“, mezi ně patří mj. „zájmeno *to* (samo nebo v předložkové skupině) v maticové větě, jejímž komplementem je finitní obsahová věta nebo infinitivní obsahová věta: *Mrzí mě (i/ne) to, že mi lhal; Nutil ho k tomu, aby se omluvil // omluvit se*“ (NESČ 2017). Uvedené příklady obsahují korelativa, která jsou zároveň předměty vět. V našem výzkumu se sice budeme zabývat větami, které obsahují expletivum na pozici podmětu, ale tento typ užití výrazu *to* považujeme rovněž za potenciální expletivum.

Za zmínku stojí také to, že v uvedených příkladech kromě příkladů (64) a (65) by bylo možné podmět *to* vynechat a věty by pořád zůstaly gramatické. To znamená, že vyjádřený podmět *to* v těchto větách sice slouží jako syntaktický podmět, který je specifikován vedlejší větou obsahovou, ale v některých případech je možné ho fakultativně vynechat.

Význam predikátových sloves je velmi rozmanitý a nelze v nich vysledovat žádnou pravidelnost, což podporuje naše tvrzení, že užití této konstrukce je kontextově univerzální.

4.2 Inferenčně expletivní *to*

Druhý typ nalezeného expletivního *to* je sémanticky definovaný. Vyskytuje se v ustálených frazeologických konstrukcích. Právě proto, že jsou konstrukce významově ustálené, je možné referent v kontextu ponechat nevyjádřený, a konstrukce tak vyjadřují význam jako celek. Ve všech nalezených příkladech je možné si doplnit za podmět *to* nějaký obecný, abstraktní referent, ale nikdy ho nelze určit s jistotou, protože není explicitně vyjádřený v kontextu (více viz podkapitulu Předpokládané typy konstrukcí v Teoretické části). Zároveň ukážeme, že to ani není cílem daných konstrukcí. Věty s expletivním *to* nám totiž umožňují docílit komunikačního záměru bez nutnosti přesné specifikace referenta.

Nalezené příklady v mluvených korpusech (viz přílohu Příklady z mluvených korpusů češtiny) jsme roztřídili do několika kategorií podle významu a případně v rámci nich specifikovali syntaktické vlastnosti jednotlivých typů konstrukcí.

4.2.1 Vzdálenost a charakter cesty

Bezpodmětové struktury s expletivním *to* vyjadřující vzdálenost v mluvené češtině jsou vždy doprovázeny určením cíle, což je charakteristika shodná se závěry Kolářové (2007). Konkrétnost konstrukcí se může lišit. V příkladech (66) a (67) je uvedeno upřesnění vzdálenosti v kilometrech anebo v minutách, v příkladu (68) je vzdálenost a zároveň povaha cesty charakterizována adjektivem *strašný*.

- (66) *u toho Hradce Králového . sou no . je **to** třicet . kilometrů od Hradca Králového* (INF62)
- (67) *zastávky a von no počkej já už jsem ale zaparkoval jako .. (nadechnutí) říkám no ale tak to se projdeš **to** je tak ještě jako pět minut pěšky tak to si #s měl to auto zaparkovat někde vejš* (INF125)
- (68) *sem říkala tak dyžtak dojdeme domů pěšky a ráno si tam můžeme dojít pro auto dyť jo . dyť **to** ze Svinného není tak strašný* (INF6)

Některé konstrukce vyjadřují pouze koncept nebo povahu cesty, ale už nijak nespecifikují vzdálenost. Takové konstrukce se objevují bez určení cíle.

- (69) *že si fakt mákli víš . vůbec tam ten materiál jako navest . hroznej problém .. víš jak no je **to** do kopce a . všechno to vodtahali .. v rukách* (INF28)

4.2.1.1 Syntaktická struktura a obligatornost vyjádření subjektu *to*

Konstrukce v této kategorii jsou tvořeny buď expletivním *to*, predikátem tvořeným slovesem *být* a příslovečným určením způsobu (míry) jako v příkladech (66), (67) a (69), nebo expletivním *to* a verbonominálním predikátem jako v příkladu (68).

Obě výše popsané struktury jsou dány stálými komponenty, a proto hodnotíme vyjádření expletivního subjektu *to* jako obligatorní.

4.2.2 Čas (délka a charakter plynutí)

Věty s expletivním subjektem *to* také mohou vyjadřovat trvání v čase. První typ těchto konstrukcí přesně určuje množství uběhlého času (nebo času, který teprve uběhne).

- (70) *vlastně teď v listopadu **to** bude rok hmm co spolu budou* (INF2)
- (71) *to už taky bude vlastně .. hmm měnili před sedmi rokama takže za deset let **to** už bude skoro dvacet let* (INF169)

Druhý typ konstrukce je o něco vágnější, protože slouží jinému účelu, např. vyjádření rychlosti plynutí času. Z hlediska syntaktických vlastností věty je pro tento typ charakteristické užití slovesného přísudku.

- (72) *předem prosinec leden únor . jo . jo . jo . čtyři měsíce asi no . do března no tak to babi uteče* (INF40)

Někdy jsou tyto vágnější věty pouhým konstatováním, že čas plyne, popř. jakým způsobem plyne.

- (73) *i já jako úplnej tupan strojař si dovedu představit že by to mohla mět jako předchystaný hmm . hmm aby to trochu jako ubíhalo* (INF10)
- (74) *jediná spravedlnost + (rušivý zvuk) no ? + že to běží všem stejně* (INF138)

4.2.2.1 Syntaktická struktura a obligatornost vyjádření subjektu *to*

Konstrukce vyjadřující čas mají velmi ustálenou syntaktickou strukturu. První typ je tvořen expletivním *to* a verbonominálním přísudkem tvořeným slovesem *být* a substantivem vyjadřujícím čas, případně rozvitým číslovkou jako v příkladu (71). Druhý typ je tvořen expletivním subjektem *to* a slovesným přísudkem (72), (73), (74).

Stejně jako věty vyjadřující vzdálenost i věty pojednávající o čase mají velmi ustálenou syntaktickou strukturu a skládají se ze stejných komponentů. Vyjádření expletivního subjektu *to* hodnotíme jako obligatorní, protože by vznikly nesrozumitelné negramatické věty.

4.2.3 Množství (počty)

Expletivní *to* se ukázalo být také nástrojem pro vyjádření určitého množství – sumy, rozdílu, objemu apod. Některé věty jsou konkrétní a podávají přesnou informaci.

- (75) *měli .. jednu skříňku na postavení a dvě . navrch na pověšení a zrcadlo .. (odmlčení) no a teď ti to vyjde na dvě stovky aj s tím zažádáním (INF105)*

Jiné jsou naopak zase vágnější. Základem je však vždy vyjádření množství.

- (76) *hmm takže to vyjde nastejno (odmlčení) ne ne ne ono je to za celý program . spočítané ono je to jakoby za celý program (INF8)*

Konkrétnost sdělované informace není nijak ovlivněna sémantikou nebo typem predikátu. Vágní (77) i konkrétní (75) údaj o množství může být vyjádřen slovesným přísudkem tvořeným slovesem, které samo také vyjadřuje množství.

Specifickým příkladem je doplnění zvratným zájmenem *se*, které ještě více umocňuje odosobnění procesu kvantifikace.

- (77) *a těch otázek tímle stylem je asi třeba tři sta padesát . protože . se to nasčítá . a to mně přide vyloženě ujetý teda (INF22)*

V tomto typu vět se rovněž objevují metaforická vyjádření. Věty tak mají povahu frazeologických slovních spojení, jako například konstrukce *to začne skákat* (ve smyslu *počet se začne zvyšovat*) v příkladu (78).

- (78) *to už máš . pět .. hmm . a tohle . to . jako tady toho moc není ale pak to začne skákat že jo . no to Voči .. Modrá Hvězda .. nahoře u Vietnamců (INF25)*

4.2.3.1 Syntaktická struktura a obligatornost vyjádření subjektu *to*

Struktura konstrukcí má v nalezených příkladech několik podob. Vždy se skládá z podobných komponentů, ale jejich variabilita je vyšší než u předchozích kategorií. Jeden typ ustálenější konstrukce (76) má formu kombinace expletivního *to*, verbonominálního přísudku, tvořeného tvarem slovesa *být* a adjektiva, a předložky *za* následované substantivem, které je možné kvantifikovat nebo kterému je možné určit cenu.

Součástí všech nalezených variant bezpodmětových struktur vyjadřujících množství je vždy expletivní subjekt *to*, bez kterého by vznikly negramatické, nesrozumitelné věty, a proto jeho vyjádření hodnotíme jako obligatorní.

4.2.4 Stav (situace, života apod.)

Expletivní *to* se objevuje ve výpovědích, ve kterých zastupuje abstraktní pojem stavu vztahujícího se na situaci, nebo třeba i na život obecně. Tato kategorie je velmi univerzální a objevuje se v rozmanitých kontextech. Zároveň jsou však významy vyjadřovány ustálenými konstrukcemi: *vychází to dobře, bude to lepší, jaký to je* apod. Konstrukce má relativně ustálenou syntaktickou strukturu: V korpusech jsme našli kombinaci expletivního *to*, predikátu tvořeného slovesem *být* a doplněného příslovečným určením způsobu.

- (79) *to byl tejdén teda hroznej to bylo dycky z Luckou vid' vona si dyž sme jí drželi a pak sme jí to dávali a vona dycky (INF1)*
- (80) *von nám to jenom dá a pojedem vy tam eště teď jedete jo ? no musíme dyť volal .. dyť to je v prdeli . todleto --- tak si dej vodu .. no tak to teď nedělej jesi jedete (INF13)*
- (81) *to bude až v květnu hochu . svátky . vychází to dobře .. prvního května pátek . děcka dyž sem na valné včera slyšel ty termíny tak mně bylo úplně špatně (INF19)*
- (82) *hmm . a jaký to je na volné noze ? no já si to nemůžu vynachválit (smích) úplně nejlepší (INF34)*

Dále jsme našli kombinaci expletivního *to* se verbonominálním predikátem tvořeným slovesem *být* a adjektivem.

- (83) *třeba to bude pak . tě hoděj do toho servisu k někomu a tam zas bude nákej mistr a třeba to bude lepší že jo no no .. to bych . to bych byl rád dybych viděl něco (INF26)*

4.2.4.1 Charakter místa

V rámci této kategorie vymezujeme konstrukce, které vyjadřují stav, ale příznakově se vyjadřují o charakteru místa kombinací expletivního *to*, verbonominálního přísudku a určení místa (konkrétně nebo příslovci, např. *tam*).

- (84) *myslela ale zase spíš dyž tam dám to to prádlo tak že by mohlo bejt rychle suchý hmm . je to tam takový ušmudlaný ale tak dyž si dám pozor* (INF4)
- (85) *jo jako to tam prostě je takový jak to tam je . a jak oni maj ty spolky jo jo . já si . že jo to nám říkal* (INF30)
- (86) *říká tak si sednem sem tady je to takový pohodlnější* (INF126)

4.2.4.2 Nejasný možný stav

V této kategorii konstrukce vyjadřují nedefinovatelnost současné existence, budoucnosti a jejich náchylnost ke změnám.

V příkladu (87) je vyjádřeno záměrné ponechání volného průběhu pěveckého představení v budoucnosti. V dokladech (88), (89) a (90) je zase s větší či menší jistotou vyjádřena nejistota z budoucích dějů. Pro tato vyjádření je prototypické přenesení významu použitím sloves *být*, *padnout* nebo *plynout*.

- (87) *to se nezkouší aha my budem zpí* . zpívat z voleje . na fleku bez zkoušení jednohlasně . tak jak to prostě . padne* (INF11)
- (88) *no uvidím no . uvidím .. jak to bude* (INF143)
- (89) *nechci zmlátit nebudu tě ml* já nejsem . já nejsem žádnéj násilník (smích) jak se to veme .. fyzický násilí já nepožívam eee nepoužiju* (INF87)
- (90) *už to asi bude fak třeba domluvit protože .. jak se to nechá tak volně plynout tak tam potom nebude místo* (INF65)

4.2.4.3 Syntaktická struktura a obligatornost vyjádření subjektu *to*

U vět popisujících určitý stav situace nebo života obecně jsme našli několik ustálených syntaktických struktur (viz výše u konkrétních typů vět). U všech

z nich je vyjádření expletivního *to* esenciální pro vyjádření požadovaného významu. Proto vyjádření expletivního subjektu *to* hodnotíme jako obligatorní.

4.2.5 Neznámá abstraktní síla

Expletivní *to* dobře slouží k vyjádření významu působení mluvčímu neznámé abstraktní síly. Nejasnou abstraktní silou myslíme neznámého původce děje, kterého mluvčí nedokáže identifikovat, ale potřebuje vyjádřit, že popud nepřišel z jeho strany, že pochází od jiného aktanta, nebo možná ještě vágněji *jednoduše odjinud, z neznáma*. Tento typ konstrukce je velmi univerzální, což je dobře vidět na níže uvedených příkladech.

Neznámou silou může mluvčí myslet nevysvětlitelné pohnutky jeho samotného.

- (91) *buďto jet za ňou jo . hmm na jih . ale Honzu to naopak táhne někam na sever takže já se obávám že jasně skončíme někde na Islandu (INF45)*
- (92) *stejně říkám co mě to popadlo místo toho abych odjela někam do Norska kde bude hezkých dvacet . tak prostě pojedu někam do Íránu (INF50)*

Jindy to může být neznámý původce bolesti nebo svědění.

- (93) *no ale teď *s to měl že jo natažený . už to je dobrý ? už tě to nebolí ? . no . to už bylo dobrý (INF56)*
- (94) *teď mě to svědí víc . no hmm --- to svědí si to zdezinfikuj . --- to nepomůže (INF31)*

Nebo zvuky přírodních jevů.

- (95) *nebo jak jsem teďka viděl ty Benátky ty jo jak jim to tam šplouchlo ... jako žádná sranda no (INF130)*

V době moderních technologií, kterým někteří uživatelé nemusí rozumět, je příhodné mít možnost vyjádřit, co se stalo, aniž by bylo nutné přesně identifikovat původce.

- (96) *křížek jo .. s podporou to znamená .. heslo . že je hmm dobře .. a nebo špatně že nás **to** nepustí .. tam je heslo špatně (INF70)*
- (97) *dame připojit .. --- potom zkusíme něco jiného .. protože ja na to teda --- mě **to** automaticky spojí .. šak mě taky --- .. a tak ty už tam maš to heslo (INF71)*

Jindy to může být zase fyzikální proces, který nejsme schopni popsat, a proto si můžeme pomoci expletivem.

- (98) *nejiskřilo nic tak to asi není zlatá ta . mámi nevim Míša strčil takle talíř na chalupě a prej mu **to** jiskřilo řikala Verča . tak třeba byl zrovna . jako pravý zlato to ale todle sou starý hrnky (INF73)*

Důvodem může být i záměr mluvčího dát najevo, že je pozorovaný předmět spíše obětí neznámé síly, ačkoliv je původce v realitě známý. Expletivní subjekt *to* tedy může sloužit jako prostředek jazykové stylizace.

- (99) *samá švanda klucí jo ? tou zbijеčkou vole jak **to** tam bouchalo pod ten barák (INF35)*

Z uvedených příkladů je vidět, že míra abstrakce a šíře možných původců děje se může velmi lišit podle kontextu.

4.2.5.1 Syntaktická struktura a obligatornost vyjádření subjektu *to*

Příklady z mluvených dat spadajících do této kategorie mají velmi ustálenou syntaktickou strukturu, která je dána stálými komponenty v rámci výše popsaných podtypů. Ve všech příkladech je přítomen expletivní subjekt *to*, předmět (recipient děje) a příslovečné určení místa. Predikát je vždy doplněn

předmětem v akuzativu kromě příkladu (98), ve kterém je předmět v dativu. Vždy se jedná o recipienta děje vyjádřeného slovesem.

Do této kategorie by spadaly příklady vět vyjadřující různé druhy procesů definované Kolářovou (2007). Tyto příklady vět pokrývají jiné významy a mají zároveň trochu jinou syntaktickou strukturu (viz kapitolu Typy větných struktur s expletivním *to*).

Součástí všech nalezených variant bezpodmětových struktur vyjadřujících množství je vždy expletivní subjekt *to*, bez kterého by vznikly negramatické, nesrozumitelné věty, a proto jeho vyjádření hodnotíme jako jejich obligatorní součást.

4.2.5.2 Konstrukce se slovesem *hrknout*

Tuto konstrukci jsme sem zařadili na základě dodatečného hledání v mluvených korpusech, protože je důležitá z hlediska porovnání kategorií expletivního *to* se studií Ivany Kolářové (2007). Důvodem pro analýzu této konstrukce je vymezení opozice dvou podob této konstrukce u Kolářové, která odlišně hodnotí funkce výrazu *to* podle toho, jestli stojí na začátku výpovědi (100), nebo až za predikátem (101). V iniciální pozici jej hodnotí jako modifikační částici, v pozici za predikátem jako expletivum. Tato charakteristika je v souladu s jejím kritériem, že expletivní *to* se nikdy nevyskytuje v iniciální pozici. My však nesouhlasíme s hodnocením, že expletivní *to* se nemůže vyskytovat na začátku výpovědi, a to právě v tomto případě se slovesem *hrknout*.

(100) *V hodinách to hrklo* (Kolářová 2007, s. 143).

(101) *To hrklo v hodinách* (Kolářová 2007, s. 143).

Konstrukce je tvořena slovem *to*, tvarem slovesa *hrknout*, předložkou *v/ve* a lokativním elementem (např. hodiny nebo osoba – *Hrklo to ve mně*). V příkladu (100) souhlasíme s Kolářovou a výraz *to* hodnotíme jako expletivum. V příkladu (101) však připouštíme dvě různé možnosti, jak slovo *to* klasifikovat. Jedna možnost je podle Kolářové výraz *to* přiřadit k modifikačním, konkrétně navazovacím (interakčním) částicím. Jedná se o situace, kdy mluvčí upozorňuje, že zvuk, který zaznamenal, se ozval právě z hodin. Nabízí se však i druhá

možnost, a to že je výraz *to* posunut na začátek věty za účelem zdůraznění, že nějaká neznámá síla vyloudila zvuk v hodinách. Hranice mezi těmito dvěma interpretacemi není jasná, a proto nelze vyloučit možnost výskytu expletivního subjektu *to* v iniciální pozici věty.

Jediná konstrukce nalezená v korpusu obsahuje výraz *to* a sloveso *hrknout* ve vedlejší větě. Nemůžeme tedy bohužel naši úvahu potvrdit doklady z korpusu.

- (102) *je jako staré tak to tam nech staré ne že to hrká šak . co na tem najezdíš jako no je na . většinou je to pravda* (HRK1)

4.2.6 Všeobecné *to*

Dalším způsobem, jak docílit komunikačního záměru bez nutnosti znát konkrétní subjekt, je užití všeobecného *to*. Subjekt *to* je v těchto větách použit za účelem reference k nepřesně definované entitě z pohledu mluvčího, potažmo společné aktivované znalosti účastníků komunikace. Kategorie je velmi univerzální, jak lze vidět na níže uvedených příkladech.

- (103) *ani v zimě . když se tam udělá led tak se prostě roztáhne nic nepraskne prostě nikam to neteče . nemá to žádnou závadu* (INF68)
- (104) *já byl jednou poctěn i umýváním . (smích a odmlčení) ale . (smích a odmlčení) to chce léta . no* (INF12)

4.2.6.1 Syntaktická struktura a obligatornost vyjádření subjektu *to*

V souvislosti s tím, že tento typ konstrukce je velmi univerzální, ani syntaktická struktura není pevně ustálená. V příkladu (104) je tranzitivní sloveso v predikátu doplněno předmětem *léta*. Predikát v příkladu (103) je zase doplněn příslovečným určením místa.

Ačkoliv syntaktická struktura vět v této kategorii není ustálená, vyjádření expletivního subjektu *to* v nalezených příkladech hodnotíme jako obligatorní, protože by jinak vznikly negramatické věty.

4.2.7 Zažité sociální interakce

V analýze dat jsme narazili na jeden příklad velmi ustálené konstrukce, které jsme vymezili samostatnou kategorií, protože má prototypickou syntaktickou strukturu a velmi omezenou významovou platnost, resp. je pro ni vyhrazený jeden význam.

Tento typ expletivní konstrukce vychází ze zažitých sociálních interakcí. Příkladem je výzva k ponechání drobných při nákupu: zaplatíte, prodavačka vám chce podat peníze nazpátek a vy rovnou odpovíte, že *je to v pořádku*.

Podobná situace je nastíněná v příkladu (105). Konstrukce má syntaktickou strukturu skládající se z expletivního *to*, predikátu tvořeného slovesem *být* a příslovečným určením způsobu (v pořádku).

- (105) *a eště znova to přesypával znova to kontroloval .. a pak mi dal peníze a . řekl že je to v pořádku a .. řekl naschledanou a š* jel pryč (INF33)*

4.2.8 Potenciální expletivní předmět

Mimo expletivní *to* v podmětu jsme si při analýze dat všimli, že i slova *to* v předmětu mají někdy velmi obecný, vágní význam a opět se vyskytují v ustálených slovních spojeních jako expletivní subjekty. Uvádíme zde příklady potenciálních expletivních předmětů, ale hlubší analýze se nevěnujeme, protože hlavním předmětem práce jsou expletivní *to* v pozici podmětu.

Zajímavé je, že expletivní předměty vyjadřují podobné významy jako expletivní subjekty. V příkladu (106) je vyjádřena vzdálenost, v příkladu (107) abstraktní koncept situace hovoru mezi lidmi a v příkladu (108) konstrukce vyjadřuje, že dotyčný jel rychle.

- (106) *hmm . kam já budu chodit do Vočí ne nebo kam jinam jo Broněk hmm budeš to mít da* budeš to mít daleko no (OBJ7)*
- (107) *tak to je jasný no . ale tak (odmlčení) nesmíme to svíst na drbání o chlapech (OBJ8)*
- (108) *protoe byla trochu mlha hmm tak sem jel asi šedesát a tam sem to moh* kulit kolik sem chtěl (OBJ14)*

Konstrukce *mít to srovnané* nebo *mít to v hlavě v pořádku* jsou podle nás další příklady expletivních předmětů ve frazeologických vyjádřeních.

- (109) *ale já si teďko nedovedu představit že bych učil .. hmm hmm za prvý to nemam srovnaný natolik abych moh někoho učit . a za druhý neumim vysvětlovat (OBJ6)*
- (110) *ten člověk to bylo vidět že to nemá v hlavě v pořádku prže mi byl nepříjemnej už vod pohledu (OBJ13)*

Další ustálenou konstrukcí s potenciálním expletivním předmětem je vyjádření pro zvednutí telefonního sluchátka. Ustálily se fráze *vzít to* nebo *brát to*. Obrat vychází z fyzické podoby starého telefonu, kdy zvednutím sluchátka došlo k započetí hovoru, což už dnes většinou není obvyklé. Fráze se však zachovaly i při používání novodobých mobilních zařízení a došlo k významovému vyprázdnění předmětu *to*.

- (111) *taky sem z toho dost špatná taky nevim proč to nebere . já to nechávám vždycky dýl zvonit (OBJ10)*

Specifický typ konstrukce vyjadřuje započetí vztahu. Lidské vztahy začínají různými způsoby, často fluidně a zdá se, jako by vznikaly nepředvídatelně. Právě tato povaha společně s nejasností začátků vztahů je vyjadřována pomocí odosobněného expletivního *to* se slovesy obsahujícími význam směrem dohromady. Patří sem konstrukce *dát to dohromady* ve významu *začít spolu chodit* a konstrukce *potáhnou to spolu* ve významu, že *lidé spolu něco podniknou*.

- (112) *já myslim že sou samostatný sou samostatný . chtěli to nák dát dohromady a chvílema jo chvílema ne (OBJ3)*
- (113) *to budem parta hic jako . to bude hmm tak třicet lidí kerý to spolu potáhnou (OBJ2)*

4.3 Srovnání s charakteristikou Kolářové

Kolářová (2007) vymezuje české expletivum především sémanticky a všechny její uvedené doklady jsou frazeologické povahy. Její kategorie českého expletivního *to* se tedy především shoduje s naší kategorií českého inferenčně expletivního *to*. V této kapitole srovnáváme, v čem se liší její pojetí, které vychází z výzkumu založeného na datech z psaných korpusů, od našeho, které vychází z dat mluvených korpusů.

4.3.1 Sémanticky definované kategorie

Kategorie Kolářové (2007) se s našimi kategoriemi uvedenými výše částečně překrývají – některé rysy jsou shodné pro psanou i mluvenou češtinu, jiné jsme v mluvených datech nezaznamenali a zároveň klasifikaci Kolářové doplňujeme o několik nových typů expletivního subjektu *to*.

Typu větných struktur se slovesem *být* a časovým určením určujícím vzdálenost, který definovala Kolářová, odpovídá naše kategorie užití expletivního *to* ve větách popisujících vzdálenost cesty i v mluveném jazyce. Korpusová data nám ukázala, že syntaktická struktura konstrukce je stejně ustálená i v mluveném jazyce (viz výše Vzdálenost a charakter cesty). Do této kategorie jsme ještě přidali věty, které vyjadřují povahu cesty. Tyto věty se již vyskytují bez určení vzdálenosti a cíle, ale zato vždy obsahují příslovečné určení způsobu. Stejně jako Kolářová hodnotíme v těchto typech vět vyjádření expletivního subjektu *to* jako obligatorní.

Další kategorie Kolářové týkající se čtyř různých druhů procesů vyjádřených slovesy (predikátem) jsou v naší klasifikaci srovnatelné s kategorií *neznámá abstraktní síla*. V mluvených datech jsme nenašli natolik sémanticky různých příkladů, a proto jsme se rozhodli věnovat bezpodmětovým konstrukcím se slovesy vyjadřujícími procesy v živém organismu a pocity jimi vyvolané, přírodní procesy, procesy v jiném než přírodním prostředí a zvuky a procesy ve skupině lidí pouze jednu kategorii.

Současně jsme v mluvených korpusech našli ustálená slovní spojení, ale na rozdíl od Kolářové jsme pro ně nevytvořili jednu kategorii, protože většina konstrukcí s inferenčně expletivním *to* má frazeologickou povahu. Rozdělili jsme korpusové příklady do skupin podle sémantického kritéria. Došli jsme totiž

k závěru, že téměř všechny věty s inferenčně expletivním subjektem mají frazeologickou povahu, protože často obsahují metaforická vyjádření a nesou speciální význam jako celek, který je typický pro určitý situační kontext. Variabilita konstrukcí variuje a popisujeme ji u konkrétních užití. Obligatornost vyjádření expletivního subjektu *to* se ukázala být u všech konstrukcí nalezených v mluvených korpusech. Jsme si však vědomi, že se věty popsané Kolářovou mohou vyskytovat i v mluveném jazyce, což by náš závěr značně ovlivnilo, protože obligatornost vyjádření expletivního subjektu *to* v jejím hodnocení variuje. Obligatornost je podle nás vždy závislá na kontextu a stylizaci věty, a proto stejně jako Kolářová zobecňujeme tento poznatek a považujeme za obligatorní vyjádření expletivního *to* v případech, kdy by vznikly negramatické věty.

Kategorie Kolářové doplňujeme dalšími, které nám vykrystalizovaly z mluvených dat. Jsou to věty pojednávající o *čase* (jeho uplynulé délce a charakteru), *množství* (počtu apod.), *stavu* (daných situací nebo života obecně), věty odkazující k nespecifikované entitě, námi pojmenované jako *všeobecné to*, a ojedinelou *ustálenou konstrukci* používanou v zažité sociální interakci.

4.3.2 Syntaktické kritérium

Kritérium Kolářové (2007), které stanovuje, že expletivní *to* se nikdy nevyskytuje v iniciální pozici, hodnotíme jinak, neboť připouštíme možnost, že se může vyskytovat na začátku věty, jako například v dokladu (101).

Z hlediska syntaxe Kolářovou doplňujeme o definici formálně expletivního subjektu *to*: subjekt *to* ve vytýkacích větách následovaný vedlejší větou obsahovou je expletivní, protože odkazuje k vedlejší větě, která pak sama referuje k významu. Přítomnost subjektu *to* je zde tedy vyžadována pouze syntakticky.

4.4 Srovnání s expletivním *to* v angličtině

V české literatuře bylo expletivum doposud vymezeno především sémantickými kritérii, která v této práci doplňujeme o několik dalších. Současně

přehodnocujeme syntaktické kritérium Kolářové, že expletivní *to* nikdy nestojí na začátku věty (viz Konstrukce se slovesem *hrknout*), a říkáme, že tomu tak být může.

V mluvených korpusech jsme identifikovali syntakticky podmíněný typ expletivního subjektu *to*. Věty s tímto typem subjektu svou syntaktickou strukturou odpovídají¹¹ anglickým neargumentovým strukturám s *it* v extrapozici (tzv. cleft neboli raising konstrukcím; viz příklady (44), (45) a (46)). Ve zmíněné české i anglické konstrukci dochází k vytknutí podmětu *to* před vedlejší větu obsahovou, jejíž informace je daným předmětem řeči, a tedy referentem. Podmět *to* je pouze strukturálně vyžadovaný element, který odkazuje¹² k dané vedlejší obsahové větě. Námi definované vytýkací věty s formálně expletivním subjektem *to* tedy odpovídají anglickým neargumentovým strukturám, a zároveň si v těchto strukturách funkčně a významově odpovídají i expletivní subjekty *to* a *it*.

S pojetím formálně expletivního subjektu *to* je spojena pochybnost o jeho „pravé“ expletivnosti, protože se nabízí interpretace, že odkazování k vedlejší větě je skutečně proces referování. S tímto tvrzením částečně souhlasíme, protože se vytknutý subjekt *to* skutečně nezdá natolik vyprázdněný jako například v anglických větách typu *It is raining*. Tato úvaha nás dovádí ke dvěma závěrům. První je, že hodnocení vět typu *It is raining* jako kvazi-argumentů generativní gramatikou (v opozici k neargumentovým strukturám) není odpovídající stupni sémantické vyprázdněnosti subjektu *it*. Klasifikace těchto vět a vět vytýkacích z hlediska míry naplnění role argumentu by tak měla být obráceně: věty typu *It is raining* by měly být hodnocené jako neargumentové struktury a věty s *it* v extrapozici by měly být hodnoceny jako kvazi-argumenty (nebo alespoň klasifikovány jiným názvem, který vymezuje tento typ vět na škále expletivnosti odpovídajícím způsobem; Svenonius 2001; Hoekstra 1983; Quirk et al. 1985). Druhý je, že expletivnost (jak již bylo naznačeno výše) není binární vlastnost, není diskrétní kategorie, ale vlastnost, jejíž míru či stupeň můžeme hodnotit na škále.

---

¹¹ Samozřejmě netvrdíme, že se jedná o úplnou ekvivalenci, neboť nelze porovnání podobných gramatických rysů napříč jazyky stavět vedle sebe ve vztahu ekvivalence. Lze však hodnotit stupeň podobnosti podle společných funkcí v rámci daných jazyků.

¹² Používáme sloveso *odkazovat*, protože nemáme pro daný proces lepšího názvu. Odkazováním tedy v tomto případě nemáme na mysli proces reference ke skutečnému referentu.

Pro anglické větné struktury typu *It is raining* (v generativní gramatice kvazi-argumentové struktury) v češtině neexistuje ekvivalent, protože české bezpodmětové věty vyjadřující stejné nebo podobné významy jako ty anglické nikdy nemají expletivní subjekt *to* (příp. *ono*) vyjádřený – vždy je *pro-drop*.

Na základě mluvených dat jsme rovněž vymezili kategorii inferenčně expletivního subjektu *to* a specifikovali několik významových podkategorií vět, ve kterých se může vyskytovat. Srovnatelný typ struktury je uveden v gramatice angličtiny Quirka et al. v příkladu (48) vyjadřující vzdálenost. Anglická struktura této věty odpovídá struktuře české věty (viz kapitolu Vzdálenost a charakter cesty).

Podle Quirka et al. jsou skutečně expletivní pouze struktury, které implikují obecný význam života (1985), jak je ukázáno v příkladech (51) a (52), ve kterých je *it* v pozici předmětu. Takovým strukturám sémanticky odpovídá námi zmíněná kategorie českého expletivního předmětu (viz kapitolu Potenciální expletivní předmět).

5 Závěr

Cílem této práce bylo doplnění současného popisu charakteru českého expletivního subjektu *to* a následné porovnání s expletivním subjektem *it* v angličtině.

Prostředkem k tomuto cíli byla analýza definovaných typů formálně nebo inferenčně podmíněných konstrukcí v mluvených datech z korpusů ORAL2013 a ORTOFON. Analýza byla založena na 300 manuálně vybraných příkladech konstrukcí s expletivním *to*. Výsledkem bylo nalezení 52 konkordancí s formálně expletivním subjektem *to* a 248 konkordancí s inferenčně expletivním subjektem *to*. Oba typy byly popsány zvlášť na vybraných příkladech demonstrujících variabilitu a charakter užití.

Ukázalo se, že konstrukce s formálně expletivním *to* jsou kontextově velice variabilní, ale naopak syntakticky velmi ustálené. Konkrétní užití konstrukcí s inferenčním expletivním *to* je naopak kontextově většinou velmi omezené. I u nich se však objevily syntaktické pravidelnosti. Konstrukce byly proto kategorizovány z hlediska významu kontextu a v rámci výsledných kategorií byly blíže popsány případné pravidelnosti v syntaktických strukturách.

Sémantické kategorie byly porovnány s kategoriemi Kolářové (2007) a bylo vyvozeno několik závěrů: Typům větných struktur se slovesem *být* a časovým určením určujícím vzdálenost definované Kolářovou odpovídá naše kategorie užití expletivního *to* ve větách popisujících vzdálenost cesty. Tento typ konstrukce je tedy zastoupen i v mluveném jazyce. Další kategorie Kolářové týkající se čtyř různých druhů procesů vyjádřených slovesy (predikátem) jsou v naší klasifikaci srovnatelné s kategorií *neznámá abstraktní síla*. V mluvených datech jsme nenašli tolik sémanticky různých příkladů, a proto jsme se rozhodli věnovat bezpodmětovým konstrukcím se slovesy vyjadřujícími procesy v živém organismu a pocity jimi vyvolané, přírodní procesy, procesy v jiném než přírodním prostředí a zvuky a procesy ve skupině lidí pouze jednu kategorii.

Současně jsme v mluvených korpusech našli ustálená slovní spojení, ale na rozdíl od Kolářové jsme pro ně nevytvořili jednu kategorii, protože většina konstrukcí s inferenčně expletivním *to* má frazeologickou povahu.

Kategorie Kolářové doplňujeme dalšími, které nám vykrystalizovaly z mluvených dat. Jsou to věty pojednávající o *čase* (jeho uplynulé délce a charakteru), *množství* (počtu apod.), *stavu* (daných situací nebo života obecně),

věty odkazující k nespécifikované entitě, námi pojmenované jako *všeobecné to*, a ojedinelá ustálená konstrukce používaná v *zažitě sociální interakci*.

Kritérium Kolářové, které stanovuje, že expletivní *to* se nikdy nevyskytuje v iniciální pozici, přehodnocujeme a připouštíme možnost, že se může vyskytovat na začátku věty.

Z hlediska syntaxe Kolářovou doplňujeme o definici formálně expletivního subjektu *to*: subjekt *to* ve vytýkacích větách následovaný vedlejší větou obsahovou je expletivní, protože odkazuje k vedlejší větě, která pak sama referuje k významu. Přítomnost subjektu *to* je zde tedy vyžadována pouze syntakticky.

Kromě expletivních subjektů *to* bylo v analýze nalezeno několik vět s potenciálním expletivním předmětem *to*. V práci je proto uvedeno dodatečných 20 příkladů, na kterých je ukázáno, že by se české expletivum mohlo objevovat také v předmětu, a to většinou v kontextech podobných u vět s expletivním subjektem.

Český expletivní subjekt *to* ve formálně podmíněných expletivních konstrukcích odpovídá anglickým větám s podmětem *it* v extrapozici nazývané neargumentové struktury. V pojetí těchto struktur se v anglické literatuře objevuje interpretace, že odkazování k vedlejší větě je skutečně proces referování, protože se vytknutý subjekt *to* skutečně nezdá natolik vyprázdněný jako například v anglických větách typu *It is raining*. Z toho jsou v této práci vyvozeny dva závěry: První je, že hodnocení vět typu *It is raining* jako kvazi-argumentů generativní gramatikou (v opozici k neargumentovým strukturám) není odpovídající stupni sémantické vyprázdněnosti subjektu *it*. Klasifikace těchto vět a vět vytýkacích z hlediska míry naplnění role argumentu by tak měla být obráceně: věty typu *It is raining* by měly být hodnocené jako neargumentové struktury a věty s *it* v extrapozici by měly být hodnoceny jako kvazi-argumenty. Druhý je, že expletivnost není diskrétní kategorie, ale vlastnost, jejíž míru je možné hodnotit pouze na škále.

Do budoucna bude potřeba dále prozkoumat například spojení slov *no* a expletivního subjektu *to*, které se v mluvených datech vyskytovalo častěji, a dále také provést kvantitativní výzkum, který by mohlo být možné provést především pro konstrukce s formálně expletivním subjektem *to*.

Seznam použité literatury

- Alexiadou, Artemis – Carvalho, Janayna (2017) The role of locatives in (partial) pro-drop languages. In: Sheehan, Michelle – Bailey, Laura R. (eds.) *Order and structure in syntax II: Subjecthood and argument structure*. Berlin: Language Science Press, s. 41–67.
- Biberauer, Theresa (2008) Semi null-subject languages, expletives and expletive *pro* reconsidered*. *Cambridge Occasional Papers in Linguistics* 4, s. 1–45.
- Biber, Douglas – Leech, Geoffrey (1999) *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman.
- Croft, William – Cruse, David Alan (2004) *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daneš, František et al. (1987) *Mluvnice češtiny 3*. Praha: Academia.
- Dušková, Ludmila et al. (2003) *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. Praha: Academia.
- Fillmore, Charles (1985) Frames and the semantics of understanding. *Quaderni di semantica* 6, s. 222–254.
- Frege, Gottlob (1892) On Sense and Reference. In: Geach, Peter – Black, Max (eds.) (1960) *Translations from Philosophical Writings of Gottlob Frege*. Oxford: Basil Blackwell, s. 56–78.
- Gebauer, Jan (2007): *Historická mluvnice jazyka českého IV. Skladba* (vyd. František Trávníček), Praha: Academia.
- Haegeman, Liliane (1994) *Introduction to Government and Binding Theory*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Hirschová, Milada (2013) *Pragmatika v češtině*. Praha: Karolinum.
- Hlavsa, Zdeněk (1975) *Denotace objektu a její prostředky v současné češtině*. Praha: Academia.

- Hoekstra, Teun (1983) The distribution of sentential complements. In: Bennis, Hans – van Lessen Kloeke, W.U.S. (eds.) *Linguistics in the Netherlands*. Foris: Dordrecht, s. 93–103.
- Chomsky, Noam (1981) *Lectures on government and binding*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Jackendoff, Ray (1985) *Semantics and Cognition*. Cambridge, Massachusetts / London, England: The MIT Press.
- Karlík, Petr et al. (1995) *Průruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN.
- Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana (eds.) (2017) *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.
- Kirby, Susannah – Becker, Misha (2007) Which *it* is it? The acquisition of referential and expletive *it*. *Journal of Child Language* 34, s. 571–599.
- Klimešová, Petra – Komrsková, Zuzana – Kopřivová, Marie – Lukeš, David (2015) Slovo *to* v mluvených korpusech ČNK, jeho prefixace a reduplikace. *Časopis pro moderní filologii* 97, č. 1, s. 21–30.
- Kolářová, Ivana (2001) Bezpodmětové slovesné věty v češtině a výrazy s neurčitým významem. In: Kuldanová, Pavlína (ed.) *Čeština – jazyk slovanský*. Ostrava: Ostravská univerzita, s. 136–141.
- Kolářová, Ivana (2007) Kritéria a možnosti rozlišení navazovací a expletivní platnosti slova *to*. In: Štícha, František (ed.) *Gramatika a korpus*. Praha: ÚJČ AV ČR, s. 143–151.
- Kopečný, František (1962) *Základy české skladby*. Praha: SPN.
- Kripke, Saul A. (1985) Speaker's Reference and Semantic Reference. In: Martinich, Aloysius P. (ed.) *The Philosophy of Language*, s. 249–268.
- Lindseth, Martina (1998) *Null-Subject Properties of Slavic Languages: With Special Reference to Russian, Czech and Sorbian*. München: Verlag Otto Sagner.
- McCloskey, James (1991) There, it, and agreement. *Linguistic Inquiry* 22, s. 563–567.

- Miller, Jim (1996) Clefts, particles and word order in languages of Europe. *Language Sciences* 18, s. 111–125.
- Nědolužko, Anna (2011) *Rozšířená textová koreference a asociální anafora: Koncepce anotace českých dat v Pražském závislostním korpusu*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky MFF UK.
- Ogden, Charles Kay – Richards, Ivor Armstrong (1989) *The Meaning of Meaning*. New York: Mariner Books.
- Postal, Paul Martin – Pullum, Geoffrey Keith (1988) Expletive Noun Phrases in Subcategorized Positions. *Linguistic Inquiry* 19, č. 4, s. 635–670.
- Průručka Českého národního korpusu. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK.
Dostupná online: <http://wiki.korpus.cz> [cit. 11. 7. 2019]
- Quirk, Randolph – Greenbaum, Sidney – Leech, Geoffrey – Svartvik, Jan (1985) *A Comprehensive grammar of the English language*. London: Longman.
- Sgall, Petr (1980) Text a reference. *Slovo a slovesnost* 41, č. 2, s. 140–145.
- Strawson, Peter F. (1950) On Referring. *Mind* 59, s. 320–344.
- Svenonius, Peter (2001) *Subjects, Expletives, and the EPP*. New York: OUP.
- Šmilauer, Vladimír (1947) *Novočeská skladba*. Praha: Nakladatel ing. Mikuta.
- Trávníček, František (1930) Citoslovce deiktická. In: *Neslovesné věty v češtině. Díl I, Věty interjekční*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, s. 43–217.
- Trávníček, František (1949) *Mluvnice spisovné češtiny II. Skladba*. Praha: Slovanské nakladatelství.
- Vondráček, Miloslav (2003) *Nepredikativnost*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Vychodilová, Zdeňka (2011) *Výrazové prostředky textové soudržnosti v češtině v porovnání s ruštinou (na materiále zájmených lexémů „ten/etot“, „to/eto“ a jejich funkčních ekvivalentů)*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Wittgenstein, Ludwig (1922) *Tractatus logico-philosophicus*. London: Kegan Paul.

Zdroje dat

Kopřivová, Marie – Komrsková, Zuzana – Lukeš, David – Poukarová, Petra – Škarpová, Marie (2017) *ORTOFON: Korpus neformální mluvené češtiny s víceúrovňovým přepisem*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupný online: <http://www.korpus.cz> [cit. 11. 7. 2019]

Benešová, Lucie – Křen, Michal – Waclawičová, Martina (2013) *ORAL2013: Reprezentativní korpus neformální mluvené češtiny*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupný online: <http://www.korpus.cz> [cit. 11. 7. 2019]

Seznam příloh

Příloha 1: Příklady z mluvených korpusů češtiny